

DIADALKAPU-VARIÁCIÓK

Sáfrány fotogramjához

P A P J Ó Z S E F

Megvallom, hogy öreg komódunk
fiókjából került elő a Diadalkapu.
(Ő nevezte így, kommentár nélkül,
letéve elém az újszerű képet.)
Ott rejtőzködött (oda rejtettük vagy
ott feledtük?) harminc évig egy skapuláré,
egy hiányos rózsafüzér (kié is lehetett,
családunk melyik tagjáé?)
s néhány Monarchia-beli pénzérme
társaságában a korabeli Magyar Szó
enyhén megsárgult lapjai között.
Most, hogy újra látom és fürkészszegetem,
a régi döbbenet ütését érzem.
És nemcsak azt, sokkal többretű
– harmincévnyi – hordalékot
kavar föl bensőmben.
Az önvádat is, hogy eddig „rejtegettem”,
s hallgatok órála is hálátlanul,
noha nap mint nap önkéntelenül is
magamban hordom és kihasználom
filozófiáját, a látszatkönnyelműségét,
amit mindketten roppantul élveztünk.
De miért is volt akkor a döbbenetem?
Egyszerre túl komollyá lett a látása.
Attól, ahogyan hunyorított, ahogyan
szemöldökét összevonta, elborzadt az ember.
Én még a *Farkasok mint pásztorok* harsány hangú
és a díszmagyarosan szuronyozó *Szamártöviseinek*
mámorában éltem, csak szememmel érzékelve
s ujjbegyemmel tapogatva világunk jegyeit,
ő már szellemi magaslatokban, elméjével
keverte a színeket, s alkotott kötetlen
formákat, úgy eresztve át magán a világot.
Ami énnekem borzongató jégcsap
vagy egy halóriás csontváza, szálkái,
az számára diadalkapu;

ami énnekem mozdulatlan sakkfigura,
 élettelen fekete-fehér báb,
 az számára a vesztes győztes, a legyőző
 elveszettsége, tanácstalansága,
 a diadalmaskodóé, aki magára maradt,
 s talpalatnyi talapatáról nincs hová lépnie,
 mert előtte semmi, mögötte semmi,
 és körötte környeskörül is csak a semmi.
 S lépne, mert elviselhetetlen teher
 a magányossága, de következő lépése
 az úr, a semmi, az elveszített játszma.
 „De ki beszél itt győzelemről, Kiscselédem? –
 hallok csínytevő kisgyermek-kuncogását. –
 Mondom: ez egy diadalkapu.”

MADÁR(LÁB), CSÜD, KARMOK

B Á N Y A I J Á N O S

A *Látkép gesztenyefával* című, Kabdebó Lóránt kérdéseire válaszoló interjúban mondta Nemes Nagy Ágnes, hogy „úgy érzem, egy szobor, egy festmény, vagy egy zenemű közelebb van a vershez, mint a próza. A vers valahogy folyékony szobor vagy szilárd szökőkút”.

Ez a „szilárd szökőkút” vagy „folyékony szobor” ismerhető fel a „vers” másik nevéként Sáfrány Imre ún. „fotogramján” (is). Nem tudom, mi ez a fotogram, azt sem, hogy milyen műfaj. Csak feltételezem, hogy fényes papíron készült (fekete-fehér, vagyis uralkodóan szürkére alakított) munka lenne, amit nem hagyományos festői szerszámokkal készítettek, hanem a fény és a fénynek ellenálló vagy a fényt befogadó anyagok ütköztetésével, mégpedig minden bizonnyal sötétkamrában. Nemes Nagy Ágnes aforizmaszerű versdefinícióját – e feltételezés alapján – úgy is folytathatnám, gondolom, hogy Sáfrány Imre munkája „szilárd fény”. S ezzel versek, régi és mostani versélmények sorába helyezhetem, ha van sejtelmem arról, hogy mitől szilárdulhatott meg itt olyan nagyon a fény, főként ha a sötétkamrát, ahol e fotogram készülhetett, a külvilágtól elzárt, sötétbe csendesített térnek képzelem el, amilyen a benső világa lehet, a belső tér, a lélek titka.

Csak elraktározom, semmi más, semmi kommentár, Sáfrány Imre munkáját a versek, a versidézetek, a versemlékek, a versélmények egyre válogatottabb gyűjteményében.

Azt gondolom, attól szilárdult meg oly nagyon a fény Sáfrány Imre munkáján, mert valami madár repült át rajta, a sötétkamrán, a belső téren, mint Rilke versében:

Az egy tér minden létnek otthona:
benső világtér. Madár szárnyal ott
rajtunk át. Mivé nőni akarok,
kinézek csak, s már bennem nő a fa.

(Képzelet int. Kálnoky László fordítása)

Ugyanannak a madárnak a szárnyalása, amely Babits versében látható, csak hogy ott a szárnyalás is megszilárdul – „szilárd szárnyalás” – vassá súlyosodik a madár:

Te nem ismered, ti nem ismeritek
e fellegeket,
melyek az ember vállaira szállnak
elbírhatatlan vasmadárnak:
törpék vagyunk
s egeket hordozunk.

(Levél Tomiból)

Megszilárdult a madár szárnyalása, s letelepedett a madár, súlya alatt – „vasmadár” – „törpék vagyunk”. A megszilárdult szárnyalásban eltörpült a lét. A sötétkamrában az egek terhe.

S ehhez már láncszerűen kapcsolódik, eltéphetetlenül, Nemes Nagy Ágnes verse:

Egy madár ül a vállamon,
ki együtt született velem.
Már oly nagy, már olyan nehéz,
hogyminden léptem gyötrelmem.

Súly, súly, súly rajtam, bénaság,
ellőkném, rámakaszkodik,
mint egy tölgyfa a gyökerét,
vállamba vájja karmait.

Hallom, fülemnél ott dobog
irtózatoss madár-szive.
Ha elröpülne egy napon,
mostmár eldőlnék nélküle.

(Madár)

S most következik a fotogram: a lét oszlopcsarnoka, amely a sötétkamrában épült, és amelyben a madár szárnyalása, a madár súlya szilárdult elviselhetetlen és elűzhetetlen teherré. Ahogy ott áll a madárlábak oszlopcsarnokában a geometriává stilizált ember, és viseli, egy örökkévalóságon át, a lét terhét, a

vasat és a súlyokat. Ahogyan Rilke versében „nő a fa”, úgy „vájja karmait” e szilárd madár, „mint egy tölgyfa a gyökerét”, Sáfrány Imre eltörpült emberébe. S ez az ember mégis, mindenek ellenére, „egeket” hordoz, üzenetet a számüzetésből, valahonnan, a minden limeseken túli Tomiból.

A három vers és negyedikként a fotogram, három – Sáfrány munkájával négy – stációja az örökös és múlhatatlan szilárdulásnak: a szárnyalás, a madár, a fény szilárdulásának. A szilárd szökőkút mellett a szilárd fény. Börtön és szabadság. Csak semmi kommentár! Nézni, nézni, nézni! Ami látható. Ahogyan a madár átfordul a (madár)lábba, aztán ahogy a madárláb a csüd mozdulatával átváltozik (madár)karmokká, s a karmok vájják az oszlopok alapját a szigetté stilizált vállba („vállamba”). Nézni, ami látható a sötétkamrában, a „benső világter”-ben, ami „minden létnek otthona”.

FEKETE-FEHÉR KORSZAKUNK

ÁCS KÁROLY

A jó szerkesztő, mint a jó szántóvető, eltalálja, vagy inkább pontosan tudja, mikor és hova hintse el a magot, ha termést akar. Így tett a Híd szerkesztője is, amikor „fölkínálta ihletemnek” Sáfrány régi fotogramját, illetve annak másolatát. Igaz, az én mélyhűtött, de minden pillanatban olvadásra kész, bármilyen munkára kiéhezett „ihletemnek” nem kell valami sok, hogy begerjedjen; adott esetben csak rá kellett néznem a mellékelt kis rajzra, és máris eszembe jutott, hogy annak idején jómagam is kaptam egy egész sorozatot ezekből a fotogramokból, azzal a szerzői kikötéssel, hogy „illusztráljam” őket, azaz hogy szöveget – lehetőleg verset – írjak hozzájuk. „Alkalmi” költő lévén, a furcsa „megrendelésen” nem is volt miért csodálkoznom, sőt megtisztelőnek is tarthatam, hogy épp tőlem vár Mestrő ezekhez az absztrakt rajzokhoz – nyilván absztrakt – verset. Ez csakis azt jelenthette, hogy absztrakt költőnek tart, és ennél nagyobb elismerést tőle akkor, 1960-ban, nem is kaphatott senki. . .

Nos, lehet, hogy valóban absztrakt költő voltam akkoriban, következőképp absztrakt alkalmi költő, ám ugyanakkor lusta költő is; így a versek nem készültek el, a fotogramok viszont máig is megvannak hiánytalanul: nem kell az emlékezetemre hagyatkoznom, hogy fölidézhessem őket. Összesen hat nagy formátumú fekete-fehér fénykép, a katalogizált Sáfrány-életmű egy szigorúan körvonalazható, absztrakt korszakából: a „varsák” és a „sakkfigurák” közé eső „táncosnő”- vagy „balerina”-szakaszból, melynek határpontjait a nagy kompozíciók közül a „Sötét kép” (1958) és a „Szerelem” (1961) jelöli.

A vers-illusztrációra harminc éve hiába váró sorozat darabjai, persze, nincsenek számozva, hisz eredetileg nem is képeztek külön egységet, csak néhány, találmokra kimarkolt gyöngyszem volt ez a hat kép Sáfrány kimeríthetetlen tárházából, most mégis pillanatok alatt meglelem pontos sorrendjüket az

opusban: az első kettő-három még mintegy B. Szabó modorában hajszálvékony vonalak százával tapogatja ki a föltételezett táncosnő sebesen pergő-forgó alakjának körvonalait, újabb kettő már határozott, kemény vonallal, szinte emblémaszerű, jelszerű véglegességében fogja össze az absztrakttá lényegült nőalakot, sőt, az utolsó két fotográfián már hieroglifákká egyszerűsödnek e kicsiny jelek, és megsokszorozva, titokzatos szövegként lepik el a papírlapot.

Az élém terített, fénylő felületű, fekete-fehér képsor mögé a fölébredt fantázia nyomban odaképzeli nemzedékem egy egész alkotói szakaszának virtuális filmkockáit: mi, 1960-ban. A mi fekete-fehér korszakunk. A *Híd* és az absztrakt művészet fénykora – és így tovább. Nem tudom, hogy az irodalomtörténet jegyzi-e ezt a jelenséget, például a költészetünkben, de tény és való, hogy az ötvenes évek végén, valahogy párhuzamosan a B. Szabó által megfigyelt „lila korszakkal”, az intim és apart tónusok eluralkodásával, a tárgyatlan, „absztrakt” érzelmességgel, észrevehető a kemény, árnyalatlan, fekete-fehér fogalmazás igénye néhányunk műveiben. Persze, korántsem a szocreál fekete-fehérje ez nálunk, azt mi sohasem is „tanultuk meg”, inkább az európaiság és modernizmus akkoriban időszerű absztrakt irányzata kapott el bennünket. Absztrakt humanisták és absztrakt esztéták voltunk átmenetileg mindahányan, olyannyira, hogy még Fehér Ferenc is a „bánatos néger” látta az éjszakában, és a „Harc” nála merőben szokatlan változatait variálta:

Kegyetlen böllér villantsd a késed
Próbáld hát elvenni ujjaimat
Fekete tőkén halk remegések
Csonkjai valaki ujjainak

stb. stb.

Pap József a Popa-verseken dolgozott, s közben írta a Rész verseit, tele sikoltó fehérséggel:

A
fehér
a
tisza
a
fehér
a
színtisza
a
fehér
a fehér enyészet,

sőt, B. Sz. Gy. képei előtt (de tehette volna Sáfrány fotogramjai előtt is) már már egzakt precizitással rajzolta meg az absztrakció „emberi” dimenzióját:

... elméd hártvaszeletein járok
 A mindenséget szabdalja fel tollad
 És nem állhatsz meg a szívéig

Benne a megnyugvás magva

Jómagam a Barátaim ciklus verseiben végeztem fekete-fehér viviszekciót, vagy afféle „tájversekben” tettem próbára az absztrakció kifejezőerejét, mint a Tóparti mértan:

Kettétört nádszál
 megszakadt törzse
 szelíd tompaszög
 a halál geometriája.
 Négy szelvény fölfelé:
 egy muszáj
 egy miért ne
 egy azért is
 egy mindegy.
 És ugyanannyi vissza:
 egy mindegy
 egy azért is
 egy miért ne
 egy muszáj.
 Négy zöld négy sárga
 egy fekete.

Talán érdekes volna mélyebbre hatolni ebben a nálunk szokatlan és ránk jellemzően rejtőzködő, félig mutatkozó jelenségben (mi indította el, meddig terjedt, és mikor zsugorodott el; hogyan vált – és vált-e valóban? – egy író- és művésznemzedékünk jellemző megnyilatkozási formájává egy rövid, de fontos alkotói korszakában), de hát nem vagyok irodalomkutató, nem is volt szándékomban irodalomtörténeti traktátumot írni, épp csak egy véletlenül elém került kép s egy emlékezetemben fölmerült képsor kapcsán jegyeztem le futó reflexióimat. Lehet, hogy nem is érdemelnek többet. Különben is, oly régen volt, és oly rövid ideig tartott az egész, hogy tán igaz se volt. . . Mire észbe kaptunk volna, hogy mi is az, amit csinálunk, valami más srácok („Neki drugi klinci” – Balašević) már egészen mást csináltak. És az már (az 1968-as rengések táján) véresen valóságos volt, messze a mi absztrakcióinktól. Egy új fekete-fehér (és sokszínű) korszak, amelyben a mi fekete-fehérünk (és minden más színünk) elszürkült, színét veszítette, visszavonult emlékeink árnyékvilágába. Jobb nem bolygatni!

MOGORVA HÉPHAISZTOSZ

Négysorosok

JUNG KÁROLY

Isten szeme mögött az egybeállt sötétség,
 Nem látszik semmi már: egyetlen csillag,
 Egyetlen lüktető semcsillag úri köd sem;
 A mindenség ősi szenvedélye is kihalt?

Hol vagy, te ember, a magányos talapzaton?
 Az észok, a szenvedély, a látomás szava?
 A fejünk felett elzúgó szárnyas angyalok?
 Hol vagyunk én amott, s ti itt hol vagyok?

A mindenség kusza rácsa – akár egy
 Lógó poliplábfésű: áttört csipkefény,
 Egy másik lét sánta kovácsa, kristályhegy
 Mélyén lakik; s rég tudja: nincs remény.

Isten szeméből csorognak fordított légcseppek.
 a sámañ égté ragadva áll. – fejészegve áll.
 örökre elvetett szialaktitók és szialagmitók,
 Isten könnye értünk hullik. Suhán a halál.

SÖTÉT (RTG-FÖLVÉTEL)

BRASNYÓ ISTVÁN

Hamar fölszárít engem a szél,
 egykettő nyomom veszejtve
 az elenyésző égálgon.
 Alkonyat, rőzsepattogás,
 tűz fénykörétől szűkre fogott tájkép.
 Mialatt fölforna a víz:
 nem hosszabb történet az enyém.
 Edény koromlepte feneke. Sötétben élni.

KOBALTHAJÚ LEVELE MESTRÓHOZ

J U H Á S Z E R Z S É B E T

Itt fenn a képkeretben is oly csönd van, mint a magukra hagyott lakásokban. Mint valahány elárvult lakásban, amelyekből lakói kiköltöztek, újak pedig még nem költöztek a helyükbe. Oly csönd, drága Mestró, mint a sírokban odalent, mint a végérvényessé lett, kobalthajú éjszakában, mely eluralkodott e vidéken, ahová a Maga ihletének megtestesüléseként keveredtem.

Nagy az én árvaságom, drága Mestró. Nem képkeretbe zártságom okán, hisz az mit sem változott. Hiányoznak a rám vetülő tekintetek, a tűnődők, simogatóak, lelkesültek, de még a felületesek is. Pedig szerény voltam mindig, más nem is lehettem. A maguk durva vidékén sohasem kedvelték túlzottan a festményeket. De mindig vetődött rám néhány műértő tekintet. A maga halála után pedig egyik leghívebb e világi helytartójának hittem magam, egészen az utóbbi, sorsfordító idők eljöveteleig. Pedig ez sem volt egyszerű, hiszen egykori párizsi manzárszobánk melegében, miközben a Nagybulvárt s a Szajnapartot lila esők áztatták, oly bensőséges, oly kikezdetlenül tökéletes volt a létem.

Az ide utazás a Maga vidékére eléggé megviselt. Aztán meg már csak egyvégtében utazgattunk egyik ütött-kopott helyről a másikra. Vánszorogtunk kátyúból kátyúba Szabadka és Újvidék, Zmajevó és Topolya között, mert amit belül oly töretlenül magunkban hordtunk, annak halvány mása derengett a valóságban. Két megtestesült kényszerképzet voltunk, a művészi szépség megszállott örültjei, visszavonhatatlanul. S ami másoknak átmeneti kikapcsolódás, felüdülés, röpké élvezete valamely műnek, az bennünk örök lobogás volt. Csak azért is diadal a közöny és szürke egyhangúság felett, még ha bukások sorozatából tevődött is össze rendre ez a diadal. A művészi szép iránti feltétlen rajongás alig-alig szűnő eufóriája határozott meg alapvetően bennünket. Mindez többé-kevésbé érthetetlen volt mások számára. S kipusztíthatatlansága okán kicsit nevetséges is. Két keljfeljancsi – ledöntöd, s újra meg újra talpra ugrik. S hogy is ne lett volna nevetséges! Nem gondolni nyugalmas éjszakákra, ámokfutóként szegődni e szépség szolgálatába kétségkívül szánnivaló erőfeszítés, dőreség a javából e helyt.

Hogy milyen következményekkel járt az a csak azért is diadal, mely a Maga életét vezérelte, képszerűen is pontosan megragadható: az önarcképei alapján. Ami számomra még tizenkét évvel halála után is megdöbbentő, drága Mestróm, ahogy Maga évtizedeket öregedett egy-egy autopostréja között. Vegyük csak első, 1945-beli önarcképét és az 1955-ös párizsit. Negyvenötben még dacos kamasz, aki komor és mindenre elszánt tekintettel néz maga elé, alig tíz évvel később viszont már annyi tudás és tapasztalat érlelődött be arcán, amihez másoknak tán egy emberöltő sem lenne elegendő. Csupa keménység és erő ez az arc. Pedig mindössze huszonhét éves! A következő önarckép

egy évvel későbből való. Az ötvenötessel összevetve az a legszembeötlőbb, hogy mintha két életet élt volna párhuzamosan és követhetetlen sebességgel: egy erőset, furfangosat, akadályokat nem ismerőt, s ugyanakkor egy esendőt, a világ összes kísértésének kiszolgáltatót, sokat szenvedő és lépten-nyomon megbicsakló másikat. Ezen az ötvenhatos autoportrén épp ilyen. A legdöbbenetesebb mégis az 1967-ből való Borús önarckép. Mindössze tizenegy év választja el az ötvenhatostól, s szinte aggastyánnak láttatja rajta önmagát. Összefutott volna két párhuzamos sínen száguldó élete? S az erős, az elpusztíthatatlan mégiscsak a gyöngének, a sebezhetőnek a martalékává lett? Hogy mégsem erről van szó, arról vastag keretes szemüvege mögé szinte teljesen elrejtett tekintete árulkodik. Metsző ez a tekintet, nagyon metsző, mint aki végre megtanulta: a világ nem érdemel meg semmilyen feltárulkozást. Vagyok, aki vagyok: Észak-fok, titok, idegenség, lidérces, messze fény – ahogy legkedvesebb költője, Ady mondaná. Pedig az örök lobogók sohasem képesek megtanulni a világ dolgaival szembeni tartózkodást. A lázak és indulatok forgószele tépi és szagattja őket.

Ha nem szakadok ide a messzi-messzi Párizsból, sose tudtam volna elképzelni, mit jelent művészettel kompenzálni az élet minden hiányzó lehetőségét. Hiányzó lehetőségek? Lehet, hogy túlzásnak tűnik, hisz egyik ember magával ragadja vagy sodorja a másikat. Ha országos szinten ország- és rendszerépítést papolnak, nehéz ellenállni az össznépi kísértésnek, miszerint a szocializmus a lehetséges rendszerek legjobbika. S mindaddig talán nincs is túl sok baj, amíg az ember kétkezi munkás vagy suszterből lett pártfunkcionárius, ám ha értelmiségi, s netán még művész is, óhatatlanul észre kell vennie, milyen silányak az esélyei. Pénze soha sincs, utazni csak nagy-nagy ügyeskedések árán képes, nincs más esélye, mint belesimulni a helyi, kisszerű és igénytelen életkörülményekbe. S ha mégsem? Ha csökönyszerűen keresi a maga útját mégis? Akkor a legjobb esetben kitalál egy várost, ahová egész életén át vágynak. S a legszerencsésebb esetben megadatik neki, hogy egy hét helyett három hónapig tartózkodjon ennek a kitalált városnak valóságos díszletei között. És képezi magát, szívósan, emberfeletti megszállottsággal, mert csak a művészet kínálta kreativitás teheti számára jóvá azokat a sivár és kisszerű viszonyokat, amelyek ott-hon várják. De jóvátehetik-e vajon?

Első párizsi útja után hazatérve festette többek között azokat a gyönyörű számártöviseket. Mái is az önarcképek elvont másának tekintem, ha lehet, az előbbieknél még tökéletesebb önmegfogalmazásnak. Dunántúli mandulafa a maga számártövisé, drága Mestróm. Az életveszélyes fagy a maguk helyi színei között sem jelent mást, mint e pannon fateknő örök, elháríthatatlan átkát: az értetlenséget, az elmaradottság esett földjeit, ahol csak konok ismétlődés az, hogy idő előtt, önvészélyesen elébe szaladunk az ifjú Tavasz érkezésének. Azoknak a túsókágu számártöviseknek a drámai kigyózását sohasem feledhetem.

A legnehezebb azonban még hátravolt a számártövisék festésének idején. Hátravolt az utolsó párizsi út. Valóságos helyekre nem vágyhatik ember úgy,

ahogy Maga vágyott, drága Mestróm, a tiszta, szublimált művészet városának képzelt és álmodott Párizsba. Arcképem modelljének kívánt volna gyerekesen eldicsekedni a frissen megjelent, Várnak az apostolok című kötetével? A művészek nem egészen mentesek a gyerekes öntetszelgésektől, nincs kizárva, hogy erről volt szó. De nemcsak erről. Akkor intenzitással, ahogy Maga élte és alkotta az életét, drága Mestróm, nem szokványos hosszúságú években számolódik az idő. Mint ahogy Borús önarcképén aggastyánnak festette magát, néhány évvel később, utolsó párizsi útjával, bizony, szabályosan elébe ment a saját halálának. Hiszen tudván tudta, hogy nem lett volna szabad felvennie a himlő elleni védőoltást, mert agykéreggyulladásra volt. A franciák viszont enélkül nem engedték volna be. Elkerülhetetlen volt azokban a hetekben-hónapokban Párizsba utaznia? Lemondva, legalábbis játszva az egészségesen folytatható élet esélyével? Elhiszem, drága Mestróm, hogy elkerülhetetlen volt. Az a magasfeszültség, mely a Maga lényét jellemezte, csak erőszakkal volt takarékra állítható.

Mészöly Miklós írja: „Fut, mert menekül – azt mondják, csak azt teszik hozzá ritkábban, hogy szüksége is van arra, ami elől menekül.” Azt hiszem, a Maga Párizsba futását is nehezen lehetne találóbban megfogalmazni. A helyi színek, sajnos, vagy hála istennek, mélységesen meghatároznak bennünket. S lehet, hogy egy ponton túl az össze nem illés, mely vágyaink, igényeink és körülményeink között fennáll – nem elviselhető többé. S óhatatlanul bekövetkezik a rövidzárlat. S akkor egyszeriben imbolyogni kezd vágyaink városa, részegen dülöngél a Gare de l’Est, a Jeu de Paume, a Sacré Coeur s valamennyi e világi Diadalív. Ott belül pedig meghasadozik és omlásnak indul a művészet fenntarthatóságának és művelésének minden esélye is. Lehet, hogy utolsó párizsi útja előtt ez következett be? Mint aki csak azért is (szám)űzte magát erre a visszatérhetetlen utazásra, hogy a párhuzamos vesszőfutás véget érhesen végre.

Kosztolányi verssorai járnak mostanában eszemben, amint riadtan nézek szét az elárvult lakásban:

A ház is alszik, holtan és bután,
mint majd száz év után,
ha összeomlik, gyom virft alóla,
s nem sejtí senki róla,
hogy otthonunk volt-e vagy állat óla.

S arra gondolok, vajon ez a ház, melyben oly elárvultan és visszhangtalanul teljesítem immár tisztem a maga e világi helytartójaként – vajon meddig áll még? Száz év itt egy örökkévalóságnak számítana, mert már most is szaporodik, egyre szaporodik a gyom, mely mindent elborít majd. A könyveket és képeket, s a kultúra és művészet mindazon rekvizitumait, melyek a Maga számára is oly halálosan életfontosságúak voltak.

Létezik az, hogy maholnap senkinek sem jelentek már semmit? Hiába a szenvedélyes jelenlét kobaltja hajamon, s azok a keserű, sokat tudó barnák az

ajkam körül? S az ihlet oly forró kicsapódását érzékelő szem gyémántragyogása? Hogy ez is maholnap semmivé lesz? Drága Mestróm, szóljon valamit! Maga hosszabb tapasztalatokkal rendelkezik már az elmúlásban.

FEJETLEN ŐZ ÉJI VADON

Sáfrány fotogramja

G U L Y Á S J Ó Z S E F

fejetlen őz a száraz halon
hasa alatt a hatalom –
kalózhajó kalózhajóm
sziget-halon hal-csillagon
árbócán (nagy alkalom)
a Hold s körül sötét vadon
és irgalmatlan irgalom

fejetlen őz égi vadon
körömcipőd a döglött halon
kalózhajó kalózhajón
hasad alatt a fájdalom
titokzatos éj hatalom
sziget-halon hal-csillagon
van-e gazdája valahol?

SZABAD ASSZOCIÁCIÓK

1.

újra nézem ó hát mi lehet?
mintha elveszett volna valami
egy völgy tán
pár karó a paradicsomkert
névtelen bejáratánál
azt hiszem ez végzetes lehet
igen ez végzetes lehet
a teremő egy holtat felkelt
de száz elevent eltemet

2.

könnyebb eljutni a Holdra
 mint az emberhez
 s az ember nyakig a sárban
 a Hold csorba tányér
 a csillaggal kivert falon
 ha kedvem tartja
 kutyatálnak lehozhatom
 a had elmegy Ázsiába
 életem neki lyukas garas
 így volt mindig
 s így lesz ezután is hiába

HOMMAGE À SÁFRÁNY IMRE

H A R K A I V A S S É V A

FAGYOS BALKÁNI ÉJSZAKA

I. Belépés a képbe

az ég nagy jégcsapteste ránk ereszkedett

vad sötét balkán-éj remeg
 a megjegecesedett levegőben
 s e márciusi fagyos télben
 mind távolabb a kékítősz levegőgegek

se szín se hang
 feketén fehér ejt sebet –
 a kálvária-dombon
 a kombinékék golgota felett
 barbár mítoszok keringenek

(honnan jöttél
 s mily ormokat pásztáz tekinteted?
 mily nőket s asszonyokat láttál?
 mily domborulatokon pihent meg kezéd?)

ím itt e tenyérnyi lapály:
ledőlő nyárhegyek gránit- és gránáttörmeléke közt
széthullt atomjaid illesztgeted

II. Kilépés a képből

tavasz jó enyhülés szele
felenged a kozmosz fémes hidege –
ha megerednek az ég csatornái
mindent elönt
a jégcsapszilánkok savas leve

halott madarak hullanak alá
a fagyszitta fákról
megdermedt madártetemek –
a rádzúduló heves olvadásban
e sikoltó denevérzuhanásban
széthullt atomjaid illesztgeted

III. Visszatérés a képhez

mily fényes felleg égi ragasztója képes
összeforrasztani széttartó tagjaid
lüktető sebed?

az ég fehér olvadékcseppjei hullnak

vad sötét balkán-éj remeg

1993. március 14.

AZ ÚJ VÉNUSZ SZÜLETÉSE

a kagylóból Vénusz helyett
egy definiálatlan alak
igazi anti-Botticelli-lény:
legfontosabb szerve az agy

körül a világmindenség tengere

füstölgő mikrokozmosz
nap helyett felhőgomoly
kátrány

szépség helyett a látvány
matematikája

körül a világmindenség tengere

1993. március 15.

ABLAKOK K O N T R A F E R E N C

Az idézetek nem véletlenek

A távolabbi ablakmezőben, melyet eltorzított az üvegtábla egy buboréka, ott csillogott, mint messzi fény a tengeren, a vidámpark szomszédságában nemrégiben felállított jelzőlámpa. Hüvelykujja gödröt nyomott a fénykép alsó sarkába, a feleségét és a kislányát ábrázolta, szórakozottan szorította, még erősebben, mint aki véletlenül roppantja szét a törékeny valóságot: a változást az az erő parancsolta, amely létrehozta a mai tavaszt, a holnapi fagyot, az öregedést, a halált, de nem hozza meg az embernek a beteljesülést; s ez a változás nem változás, hanem örökké egyazon ciklus, ismétlődés, amelynek ő is részese. Hát akkor hogyan lehet az ember szabad, önmagában és önmagától? Talán ez az oka, hogy hiába próbált elszántan, erejét megfeszítve szakítani mindazzal, amit megélt, mégis ugyanolyan marad az élete? És ha már olyan, amilyen, és a maga teremtette élmények között él, miért nem volt része soha többen, mint az elégedettség rövid időszakaiban, melyek még annyira sem tartottak ki, hogy megállhasson, és megkérdezhesse magától, megélte-e őket vagy sem?

Visszatette a fotót a pénztárcájába. Ablakának rácsai között kinézve azt a tenyérynyi kékséget bámulta, amely a szemközti emeletes ház fölött terjeszkedett. Visszatekintve a múltjára, most úgy látta, hogy ámokfutóként hajszolta össze, ami a lakásában körülvette, és válni akart mindentől: meglehet, az sem való az embernek, hogy a régi kötelékektől egyik napról a másikra megszabaduljon, és a *maradnod kell* minden fékjét kioldva száguldjon egyenesen a célja felé. Lassan rőzsaszínre váltott a kék folt, alkonyodott; fekete madarak csapata körözött lassú, eltökélt szárnycsapásokkal. Számítása sehogyan sem jött ki: olyan jól nem sikerül eladnia a lakást, hogy odaát hasonlót vehessen. Nyilván nem elég csupán rányitni az ember szemét valamely célra, és aztán kést nyomni a kezébe: mert nem való neki késsel játszani, meghasonlani, állampolgárságot váltani. Olyan ember lett, aki már az árnyékát is elveszítette. Végiggondolt minden gondolatot a logikailag adódó legvégső következtetésig, és mindvégig következetesen aszerint cselekedett; a hátralevő néhány nap csakis azé a néma társé, akinek birodalma ott veszi kezdetét, ahol a célszerű gondolkodás

véget ér: hiszen ha úgy élhettünk volna itt, ahogyan hitem szerint egy családnak élnie kell, mondta hangosan az ablakoknak, a béke nem olyasmi, amit egy előre eltervezett expedícióval fel lehet fedezni, nem rejtett, míves Grál-kehely, amely tüstént leleplezi titkát a szemlélő előtt, hanem inkább kegyelem, amely az életre vágó lélekre száll. Rövid ideig vagyunk itt, gyakran a legrosszabb körülmények között, és lehetséges, hogy az embert egy szép napon az égbeli lepöcköli az ujjá hegyéről. A csata elvész, mielőtt megtudhatnánk, mi végre is vagyunk, mégis milyen csodálatos, hogy egyáltalán itt lehettünk.

Az ablakon túl kavargó hó a kislánya kristálygömbjére emlékeztette, amelyet megrázott egyszer, aztán újra, és nézte, hogyan kavarognak benne a hópelyhek. Szemben a vidámpark valamennyi tárgya külön takarót kapott, belefagytak a lovak a megkezdett mozdulatba. Vasdarabbal csikorgott a szél az óriáskeréken, megemelgette a ponyvát a céllövöldén, belefújt a kisautók tömlős kürtjeibe, aztán felszökkent újra az óriáskerék tetejére, hogy végigsuhintson a hatalmas jégcsaporgonán, kicsikarva a télből néhány tisztán csengő hangot.

A sors képét idézte fel, de nem a vak végzetét, hanem az érzékeny éleslátással megáldott sorsét, amely arra törekszik, hogy a reményvesztett halandókat a világegyetem végtelen malomkövei között megőrizze, hogy valami új, ismeretlen kenyeret gyúrjon belőlük. Szemével követte a kisfiút, akit kenyérért küldtek a sarokra a hószakadásban. A vidámpark körül ólálkodott, sejtette, hogy ilyenkor nem veszik észre, ha átbújik a láncokból fűzött kerítés alatt. Elindult a hóna alá szorított kenyérral a lovak felé. Megnézte a céllövöldét, bebújt a pult alá, hátha ott felejtett valamit. Sokáig nem jött elő.

Napok óta az ablakok jelentették számára az egyedüli társaságot. Párbeszédet folytatott velük, rajtuk át nézte a vidámparkot, így tükröződött vissza folyton a múlt, amikor még ő is a hóna alatt vitte haza a forró kenyeret a péktől, és lábujjhegyre állt, hogy belessen az első szobába, az egyik tányéron habcsók tornyosult, mellette egy hosszabb tálon csokoládéval leöntött őzhát, benne sok mazsolával és fügével. Tudta, hogy csak akkor ehethet belőle, ha majd eljön az ideje, az ünnepnek fenyoillata és fényes angyalhajjalástja lesz. Akkor még be lehetett látni a jövőbe nyíló ablakon, a bőség oltára lebeghetett a szeme előtt, ha bírta hittel. A megvehető és élvezhető apróságok jártak az eszében, ha bírta munkával és pénzzel, amikor még nyitott égbolt feszült a feje fölél repülővel és ócéánnal.

A mának élni kell, mert holnap nem lesz már – rántotta vissza a mába a dal, melynek a szél kopogta ki a hangjait a hatalmas jégcsapokon. Egymáshoz csapódtak a vaskorlátokon. Lent csüggedten hurcolta kásás rongyait a *lágernép*, elcsigázottan vándorolt egyik utcasaroktól a másikig, a sok lefelé nézéstől lettek torz gázlőmadarak, meghasonlott fészekkeszők, akik elfelejtettek elköltözni az ősz előtt, makacsul rikácsolják saját éneküket, mintha nem is lennének más fajok, csak a hintázó hangú lágernép. Becsukódtak mögöttük az évszakok, és hiába verdesnek egy térképekre szakadó égbolt ablakán, a világítótorony börtönéből fájdalmasabb látni a szigeteket az ócéánban. Szárazföldi szí-

getvilágról álmodik minden költöző madár. Az ilyenekkel el lehet fogadtatni a valóság legdurvább megsértését is, mert nem is sejtük, milyen iszonyú az, amit tőlük kívánnak, és nem törődnek annyira a közügyekkel, hogy rájöjjenek, tulajdonképpen mi is történik. Az értelem hiánya következtében egészségesek maradnak. Egyszerűen lenyelnek mindent, és amit lenyelnek, nem árt meg nekik, mert éppen úgy nem marad meg bennük, mint amikor a gabonaszem megemésztetlenül megy át a madár testén. Gyönyörű ez a „naplemente-érés”.

Arra gondolt, hogy ők ketten odaát biztonságban vannak. Idegen lett körülötte a szoba az ablakokkal, a sűrűre szőtt függönnyel, amely eltakarta, és sokáig nem gyújtott villanyt, hogy a redőnyök le- és felhúzása ne tűnjön nagyon fel. A két terepszínű egyenruhás menetrendszerűen megjelent minden másnap, és egyelőre megelégedtek azzal, hogy az ajtó zárva van. Csengettek kétszer-háromszor, aztán beültek a terepjáróba, és elhajtottak.

Szándékosan nem akarta beleélni magát a láger magányába, csak a saját árvaságának természetrajzát tanulmányozta, a hintázó hullámmozgást, amely a harctértől való félelem és a béke szigete között ingázott. Nem sokat gondolt a magányra, helyesebben: kielemezte már magában, egyszerűen megérezte, hogy mit jelent a reménykedés, hogyan emelkedik és hogyan zúdul alá a kétség-hullám, hogyan kell hozzá viszonyulni éjszaka és hajnalban, mikor nem szabad kilépni az utcára, és mikor kell újra elmenni a lakáseladás miatt a hirdetőszálya. Egyre ritkábban érezte az óceánhullámok megsemmisítő erejét, hogy egész reményhőjője derékba törhet egy előre nem látott viharban.

Alattomosan húzott el a ház előtt a terepjáró, aztán továbbhaladt a szomszédos tömbházak felé, mint valami gázlómadarakra vadászó mocsári krokodil, amely álcázva magát, elring a partszegély mellett, aztán csalódottan továbbkúszik. Szorongás, csöndes indulat fogta el, a méltánytalan sors érzete, a dühös vágy, hogy panaszkodhasson: hiszen nem csinált semmit! Azonkívül, hogy folyton csak eleget tett mindenféle kötelezettségnek. Minden idejét a tanulásra meg a munkára fordította. Méltánytalan, hogy így vadásznak rá. Az igazságtalanság mindig méltánytalan, és belátta, hogy a mennyiségnek nincs jelentősége, hogy minden az embertől függ, attól, hogy elviseli-e, megérti-e, meglátja-e a méltánytalanságot. De talán könnyebb lett volna, ha telefonálhatt volna valakinek. Csak ettől az igazságtalanság szülte szorongástól szeretett volna szabadulni. Még moziba sem volt kedve elmenni, pedig már egy hete játszották az *Arizona Dream*-et, a legjellegzetesebb háborús filmet, amelyben nincsenek ugyan csatajelenetek, mégis vall alkotójáról, aki elment, hogy új hazát keressen, a fejét viszont az új hazában sem cserélhette le, talajtalanul lebegett, otthon hagyott álmaiban élt tovább.

És arra gondolt az ablak előtt, hogy mire emlékezik majd vissza, ha megússza, ha teljesülnek a minimális és maximális programok, ha felerészből megoldódnak a kérdőjelek, ha sikerül ott is munkát kapnia, ha lesznek új ablakok másféle kilátással, jeget olvasztó tavasszal, amelynek hatására messze eltolja magától dobozának fedelét, kidönti a dohos oldalakat, amelyek ráke-

ményedtek; egészen új távlatokat nyitott előtte az érzés, hogy elhajíthatja páncélját, nem lesz mitől védekezni, nem kell teknős módjára az iszapba húzódni, nem jön a krokodil, hogy puskabűzös száját kitátsa, és felroppennek a döggeselyűk örökre a fákról.

A kisfiú előbújt a céllövölde pultja alól, és a hóna alatt a kenyérral elindult, hogy sétát tegyen a hinták körül. Belecsípett a kenyér végébe, és jóízűen majszolni kezdte, ahogy távolodott a Disney-figurák között, hozzájuk vált hasonlóvá, olyan lett a lelepett vidámparkban, mint egy kacszó kerti törpe, akinek sosem ér véget a kíváncsisága. Természetesen az óriáskereket sem hagyhatta ki. Az egyik kocsi leért a földre. A kisfiú kinyitotta a kalitka ajtaját, és beszállt. A többi kalitka egyenletes távolságban egymástól az óriáskarikán olyan volt, mint egy elhagyott madártelep, ahonnt kirepült az élet, csak a jégcsapok füzerei telepedtek meg, megállítva ringásukat. De a kisfiú emlékezhetett arra, milyen könnyű libbenéssel emelkedett valamikor a nyitott fülke a magasba, hogyan repítette őket az ismeretlen erő felfelé, hogyan sivalkodtak azok, akik félték. De ő nem félt, mert fel akarta idézni magában az érzést, milyen a város tetején lenni, óriásnak lenni, hintázni felfelé. Teljes erejéből megringatta a kalitkát, ettől kilendült a hinta. Csikordult az óriáskerék. Odafent baljós magasságban a feje fölött megszólaltak a jéggarangok. A mozgástól kilendült a legfelső kalitka, lerázva magáról a karvastagságú jégcsapokat. Zuhantak lefelé az iszonyú kardok.

Két kézzel markolta meg a függőnyt, tehetetlen dühében elkáromkodta magát, és kiabált, mintha bárki meghallaná: neked nincs apád, aki megmondja, hogy nem szabad ilyenkor a vidámparkba menni, mert téli álmát alussza az óriás, és ha meglökdösöd, attól felébred, bosszúból megöl rettentő nyilaival; szaladj haza, vidd a kenyeret, otthon várnak a vacsorával, kihűl az étel, hiába várnak. *Hiába*, futott át az agyán abban a pillanatban, mert csak ő látta, hogy mi történt, a vidámpark sunyin hallgat, mint valami ádáz tettestárs, közben a hó betemeti a nyomokat, senki nem fog rátalálni. Az ütés a kisfiút kilökte a kalitkából, és hason feküdt a hóban széttárt karokkal, mint egy vándormadár, amely rossz helyen ereszkedett le, belerepült az óriáskerékbe, és véres csőrrel fejezte be zuhanását. Ha még van egyáltalán benne élet.

Pillanatok leforgása alatt rántotta fel a csizmáját, zárta be maga mögött a lakás ajtaját, nem hívott liftet, hármásával szedte a lépcsőket. Kint óriás hópelyhek kóvályogtak, szinte koppantak a szemén, mint lovakén a böglyök. A vidámpark láncokból font kerítését egyszerűen átugrotta. Egészen más milyennek voltak lentről az arányok, nem is ismerte ki magát rögtön, melyik a legrövidebb út, ami az óriáskerék felé visz. Minden lépésnél roppant a friss hó a lába alatt. Elhaladt a céllövölde mellett, ponyváját csattogtatta a szél. Mintha egy régi film pusztuló kulisszái között téblábolt volna. Ott állt előtte a szürkületben az óriáskerék, a vasszörnyeteg, amelynek tetején még mindig nyikörögött valami. Most már felfedezte a kisgyerek nyomait a lába előtt. És a vér vörös színét nem homályosította el a felhő, a közeledő sötétség, csak beitta a hó, mint a szivacs.

Körültekintett, de a gyerekek már hült helyét találta. Megcsillantak a jég-csapok tört kristályai. Lelepte lassan a kenyeret a hó. Nincs menekülés, elringatja örök álomba az eltévedt vándormadarat az óriáskerék; aki egyszer rossz helyre szállt, magába zárja a kalitka.

TELEPI REGGEL

P. NAGY ISTVÁN

Süt a nap, fényével telik a szoba.
Villog a redőny fogsora.
Nézem, hogy alszol. Párnádon fényfolt.
A huzaton átüt, akár a vérfolt.

VAKFEKETE, VAKFEHÉR

NÉMETH ISTVÁN

Megfejteti egy képzőművészeti alkotás rejtélyes üzenetét – képességeimet meghaladó feladat. Hiszen sokszor a szakmabeliek, a művészettörténészek is csak tapogatóznak. Az alkotó gyakran csüggedten hajtja le a fejét egy-egy magvasnak tűnő megállapítás előtt: csakugyan ezt akartam mondani?

Mit akart mondani Sáfrány Imre eme mandulavágású szemből felmeredő miniszoknyás női lábakkal, s e kihívó lábak között kallódó Madonnával, avagy e csupaláb gráciák által elvetélt, eldobott Kisdeddel? Vagy nem is egy mandulavágású, szemgolyó nélküli szoborszemről van szó, hanem egy igazgyöngyöt rejtegető kagylóról, avagy egy halról? Az éj tengerén úszó szigetről? És nem is két egymásba karoló grácia grandiózus lábikráiról, Madonnáról és Kisdedről, hanem a Föld emlékeiről: „Megléhetősen összezsúfolódtam. Mint a hegyben a kőrétegek, ahogy vetődnek-beszakadnak, ki tudná szétválogatni? Préselődik szilúr, devon; porlik, marad, összetéveszthető. Aztán az üledék-közetek édes mézsvázai, az előkunkorodó csigahéjak, piciny oszlopfők egy élet-tani oszlopos omladékaiból.” Majd: „Nem, nem. A jelenlét nem sziget. Leg-alábbis szigetsor. Hosszú sorban vonulok én, szigetsor – felülről nézd –, vonulnak lent, az óriási kékben, a Föld ismétlődő emlékei.”

Az idézett költőnél Fák című versében található ez a szó: *vakfehér*.

Sáfrány Imrétől hallottam, aki így oktatgatta festegetéssel próbálkozó fiát: a fekete is szín.

A vakfekete – teszem hozzá most én.
A minden színt elnyelő, fölfaló vakfekete.

*

(Amikor megkaptam a fénymásolt műalkotást, kissé csalódottan állapítottam meg magamban: miért éppen ezt kínálja föl a főszerkesztő ihletemnek? Miért éppen ezt a Sáfrányt? De hiszen, nézegetem azóta, ez egy kivételesen nagy, grandiózus kép! A Mester, a Mestró legjobb képeivel együtt nő, érik az Idővel. És kallódik is egyben. Mert itt és most nemcsak az Idő múlik fölötünk, de, féltő, el is kallódik az idővel mindaz, amit itt mi kínáltunk föl az Időtleneknek. Még mindig nem épült fel a vajdasági magyar művészet temploma, s van-e remény arra, hogy valaha is fölépül? Én ha elköltözöm a szülőföldemről, magammal viszem kedvenc Sáfrányaimat, Hangyáimat, Ácsaimat, ám még mindig nem tudom, hogy – kiszakítva termőtalajukból – állítólag egy jól megfestett kép a világ bármelyik falán megállja a helyét – hogy érzik majd magukat bujdosójukkal együtt? Ez ugyan gyerekes kérdésnek tűnhet, de kikíváncozik abból, akit a kor színvakká próbál nyomorítani, s jóformán már mindent csak vakfehérnek s vakfeketének lát maga körül.)

*

Van egy kis kollázsom Imrétől. Már csak azért is nagyon kedves számomra, mert abban a szent pillanatban ajándékozta nekem, amikor elkészült vele. Harminckét évvel ezelőtt, a *7 Nap* szerkesztőségében. Ott, ahol riporter és illusztrátor is volt egyben. Ez a kis kollázs nem szövegrajznak készült; később, egy – vagy eddig egyetlen? – retrospektív kiállításon a *Fáklya* címet adták neki a rendezők.

Pedig ott van rajta a Szerelem is, a szerelmet megtestesítő emberpár. Ha egy képen csupán az van rajta, ami láttatni hagyja magát. És néha még ez is másképpen van rajta.

Ákárcsak ezen a vakfekete, vakfehér látomáson.

AZ ERESZ ALATT

S Z A T H M Á R I I S T V Á N

Nagyapám nádfedeles házának ereszeről lógnak a hosszú, éles, késekre, törökre emlékeztető jégcsapok. Hideg van és fúj a szél. Ha az udvaron vagyok, ellátok egészen a temetőig, vagy inkább csak addig, ahol már sejteni lehet, hogy ott van valahol, szétterül halkán, előbb a kis sírok, az apró koporsók, majd beljebb a már megtermettek, már-már óriások is. A kóró lengedez a szélben, hó is van, de piszkos. Emígy csend. Sokáig, sokáig tartó.

Gyerek vagyok, és holnap hajnalban kell kelnem. Idehoztak a szüleim. Itt alszom, ebben a számomra mégiscsak idegen szobában, belepedőzött ablakkal körülvéve, a nagy csontszínű ágyban. Fölöttem elsárgult, rámás fényképek, a nagy asztalon ezüst színű óra ketyeg, a kályhában ég a tűz, a gyomrába be lehet nyúlni, nézni, kikattintom a kis, rácsos ajtót, benn tej és kakaó, lenn a lángok. Nagypám kint csoszog valahol hatalmas, kérges papucsáiban, majd hallom, hogy tesz-vesz a konyhában, edények csörögnek, leesik a kés, és ő morog hozzá, a macska jönne, jönne be a melegre, de ő nem engedi, a bödönyt, motyogja nagypám, pedig csak ketten vagyunk, ő kint a hidegben, vagyis a már hűlő konyhában, én már-már az ágyban, a meleg kályhával szemben, a bödönyt hova is tegyem. Majd hallom a bél sustorgását, vékony ez az ajtó bizony, vagy csak gondolom, hogy hallom, szórakozás ez is, a só, paprika, bors sercegését a pléhasztalon, disznóvágás lesz holnap, kint az ólban alszik, tényleg alszik?, a disznó. Meg se néztem, vagy majdnem meg se néztem. Félttem tőle, de sajnáltam is nagyon. A vérpiros kakas ott rezegettette magát a közelében, peckesen, büszkén, egészen közel, nem, nem megyek arra, és akkor a két deszka között megláttam a rózsaszín fejet, a piszkosfehér szemet, a seprős pillákat és a vastag karikát az orrban. Siettem vissza az eresz alá, inkább rám essenek, hulljanak a jégcsapok, mint másra.

Durva férfihangok ébresztettek fel. A kisszobában égett a lámpa. Az ablakokra feszített lepedő fölött sötét volt odakint a világ. Jó volt a dunyha melege, és hát a szoba is. De kelni kellett, látni, nézni, mert ezért vagyok itt. És már apám hangját is hallom. Sürögnek, zsongnak, be-benyitnak idegen emberek, és érzem a pálinka bűdös szagát.

Visít a disznó odakinn. Én belül remegek. Nem tudok mit csinálni, téblábolok.

Most már jöhetsz, mondja apám. Fúj a szél. Éjszaka havazott. Mintha komrommal hintették volna meg a levegőt. Se nem világos, se nem sötét. Az állat az udvar közepén. Kinyúlva, elfeküdve. A pörkölő gázlángja, mint kozmikus jel. Égett bőrszag, lárma. A vörös arcú böllér kéceket élesít. És már rezeg is a felhasított disznó, akár valami véres vászon a meg-megújuló szélben. Csorognak a nedvek lefelé.

A konyhából nehéz szag árad,
Beleket mosnak az asszonyok.

Tenni kellene valamit. Értelmet adni annak, hogy itt vagyok. Hogy már eljöttem tegnap, és aludtam a csontszínű ágyban. Valaki nekem ütközik. A vödörben gőzölög a víz. Frissen sült húst esznek az emberek. A hagyma apróra vágva. A szomszédban bömböl a rádió. Barna galambok röpködnek fel az égre.

Az ereszhez közel állok, és egy ezüstös halat képelek el a jégcsapok alá. Nem tudom, miért. Talán a szag miatt.

KIPÁNYVÁZOTT OLVADÁS

Néhány pillantás Sáfrány fotogramjára

CS. SIMON ISTVÁN

Csak a márciusi alkonyat
ereszén lógó jégcsapok
válhatnak ilyen átlátszóan
hideggé.

Csak az elhúzódó tél
nyúheti, nyújthatja
ilyen kínosan képlékennyé
ideghúrjainkat,
miközben
karikás karóhoz
pányvázák
az olvadást
éjszakába üledő
tekintetünkben.

IDŐZAVAR

GÉBER LÁSZLÓ

Borult homlokokat várnátok
borult ég alatt?
Meztelen utcákon
eleven rácsokat?
Majd ha fagy!

Én akkor is, ha...
Én akkor is, de...
Én akkor már
soha többé.
Így meztelen.

CSILLAGSÜNÖK HEMPERGÉSE

Sáfrány Imre emlékére

VANKÓ GERGELY

Látod őt,
a csillagra törőt:
páncéltalanul,
akár forrázott bogár,
 kozmikus viharok
cethalán suhanva
 egyre beljebb,
 az anyagnak
rostjain keresztül
 hatolva a célig.
S ez nem lehet más,
 mint csodálkozás,
 hogy még mindig
 önmagad adod.
Miként a fel-
 virradhatatlan hajnalok.
Elkerülhetetlen
 a végső leszámolás,
 csillagsünök hempergése
 őszi avaron:
 minden egyedi,
 reánk méretett.
Fülünkbe költözik
 a papírzacskóba gyűjtött
 rigófütty.
Állandóságod
 az űrhöz hasonlatos,
 melyben elvan a mindenség
 és minden egyéb,
 aminek léte nincs,
 csak képzete a létről,
 képzetek képzete:
 amilyen a csont,
 amilyen a lélek.
Senki sincs közeledben.
 Űr üvölt a lények között:

beteljesülésre szomjazó.
 Titkokkal állunk szemben:
 szárnyzuhogással szórózó
 titkok tapodnak,
 éjféli fákon huhogók.
 Talpuk lónyomot hagy
 hátra a porban,
 salakot sírunk
 könnyűink helyett,
 beleinkben a fauna és flóra
 túljutott rég a végnapjain –
 táplálékunk az egyszerűség.
 Valaki figyel.
 Az energia túloldaláról
 lövellnek pillantásai.
 Se szeri, se száma
 az intellemtnek,
 melyek a lényeg ismeretétől
 elterelnek. –
 Figyel valaki.
 Az energia túloldaláról
 lövellnek pillantásai.

1993 márciusa

SÁFRÁNY VIRÁGAI

ILLATOS PLÁNTÁK

GOBBY FEHÉR GYULA

Ültünk a virágokkal megrakott targonca mögött a járdaszélen, és söröz-
tünk.

A sör volt a jutalmunk, mindhármunknak egy-egy üveggel járt, mert kitol-
tuk a targoncát a piacra. Lassan szopogattuk, nem siettünk sehova, hallgattuk,
mit mesél Tragacs.

Ő szervezte ezt a fordulót, ő kezelte a pénzt, amit Rozikától kapott, az övé
volt a szó.

Mondta is hosszan két kortyintás között.

A tavasz volt az oka, hogy megnősültem. Tavasszal változik az idő, talán a
légnymomás is változik, növekszik-e vagy csökken, én azt nem tudom, azt a tu-

dósoktól kellene megkérdezni, ha az embernek volna türelme, hogy kacskaringós magyarázataikat meghallgassa, és esze, hogy minden komplikációt érten is, de valami történik, mert tavasszal gyakran nem lehet időben elaludni, az ember hiába forog az ágyában, nem jön álom a szemére, akkor sem, ha kifárasztotta magát, mint a ló, érzi, hogy föl kell kelnie, nem érdemes fölöslegesen heverészni, attól csak rosszul lesz a szervezete, érzi, hogy mászkálnia kell, mint egy holdkórosnak, pedig lényegében semmi baja, csak éppen tavasz van, unalmas egyedül tölteni az egész éjszakát, főleg álmatlanul, hát ilyenkor keresnie kell valakit, és az az érdekes, hogy biztosan talál is neki megfelelő személyt, mert az az ördögség, hogy a nők sem tudnak aludni ilyenkor, azokat sem hagyja pihenni a légnyomás, ahelyett hogy nyugton maradnának a szobában, ők is mászkálni kezdenek az udvaron, vagy a kertben, vagy az utcákon, már értitek, mire gondolok, ugye, ha két ember minden este mászkálni kezd, mint a légy az asztalon, hát előbb-utóbb úgyis találkozni fog egymással, ez törvényszerű, a tudósok is biztosan foglalkoznak vele, mármint ezzel a jelenséggel, mert nagyon érdekes, és konkrétan tanulmányozható, hiszen a tudósok is csak emberek, nekik is rá kell jönniük néha valamire, ha másra nem, akkor arra, hogy ők miképpen találkoztak a feleségükkel, ahogy én is tudom, miképpen akadtam rá Rozikára a tavasz miatt, és ha a tudósok nem szégyellik kikutatni az emberi természet törvényszerűségeit, hát miért szégyelleném akkor én elismerni ezt a tényt mint nőülésem okozóját. . .

Hagyd a fenébe a tudósokat. Mondta Lekvár.

De Tragacsot nem volt könnyű leállítani, ha mesélni kezdett.

A fehér bugyi volt az oka, hogy megnősültem. Minden fiúgyerek szeret odaleskelni, ahova nem szabad, az én szemem is oda-odatekint, ahol sejteni lehet a nők legszentebb titkait, és mit tagadjam, láttam már ezt-azt, ha sikerült kelő időben és kellő szögből odapislantani, láttam én más sokféle alsóneműt, és nemcsak nyáron, mikor a Kis-Dunán vetkőznek a fürdőző asszonyok, hanem az iskolában is, a hivatalokban is, a szappangyárról ne is beszéljek, tudjátok, hogy szezonban az Albusban dolgozok, ha fölvesznek idénymunkásokat, ott forráság van a katlanok között, nem nagyon gombolkoznak a munkásnők, szinte természetes dolog, hogy kilátszik mindenük, még így is izzadnak egész nap szegények, és nincs ott idő betakarózni, különben is foglalt mindkét kezük, mikor viszik a teli vödörket, vagy öntik a formákba a színes levet, ha akarnád, se tudod elfordítani a fejed, észre kell vened, kinek milyen bugyogója van, aztán már kavarodnak az eszedben a szappan színei a kolléganők mindenféle színeivel, úgyhogy szívdobogást kapsz, ha színes rongyot látsz, mert mindjárt eszedbe jut, hogy melyik kolléganőnek takarja ilyen színű darab a lényegét, és a legjobb lenne színvagnak lenni, hogy ne izgulj föl a színeken, de színvagnak csak születni lehet, és akit az Isten nem szánt eleve színvagnak, az nem menekülhet a sorsa elől, és volt eset, hogy a gyárból hazafelé jövet még a festékgyárosokat is szidtam, mert a házakat is mindenféle bugyiszínre festik az asszonyok, bár arra gyorsan rájöttem, hogy engem a fehér szín izgat a legjobban, és a legtöbb házat is egyszerű fehérre festik, úgyhogy nincs menek-

vés számomra semmiképpen, és szinte megbénultam, mikor egy tavaszi estén a kertbe szöktem az álmatlanság elől, a szomszédban meg elélem villant egy picike fehér rongydarab, nemcsak villant, hanem ide-oda mozgott a szemem előtt, ahogy Rozika palántált a kertben, mert ideje volt a virágültetésnek, és ő olyan szorgalmas, hogy még lámpafényben is dolgozik, a ruha meg fölcsúszott a hajladozásban, bár sohasem visel túlságosan rövid szoknyát, de hát megállni sem volt ideje, ha már egyszer hozzáfogott az ültetéshez, egyik virágpalánta a másik után következik a sorban, mindegyikhez többször is le kell hajolni, közben fölgűrődött a ruha a derekára, és éppen felém fordította a kerekesebb testrészeit, úgyhogy rátapadt a szemem a combjaira, és köztük szinte virított a fehér bugyija, olyan volt, mintha lakkozta volna, pedig csak a vasaló nyoma az, ami simává és fényessé teszi, elcsúszik rajta a lámpa fénye, és én nem tudtam megállni, hogy át ne menjek hozzá egy szóra, mert annyira vonzott az a fehér villogás, hogy mindenre hajlandó lettem volna érte, ha segítség kell neki, gondoltam, hát itt vagyok én, aludni úgyszemint vagyok képes, séta helyett akár ültethetek is, csak közelébb legyek ahhoz a fehér darabkához, ami a lába között van, valósággal megbabonázott, ahogy ott táncolt a szemem előtt, és észre sem vettem, miképpen termettem ott mögötte, talán azt sem tudtam, hogy kinyúlt a kezem a fehér bugyija után. . .

Hagyd a fenébe a bugyikat. Mondtam, és hatalmasat kortyoltam a sörből, mert éreztem, hogy kiszáradt a torkom.

Tragacs rám nézett, aztán folytatta.

A virágillat az oka, hogy megnősültem. Tudjátok, hogy az Albusban mindenféle illattal dolgoznak, a mérnöknő jelöli ki, melyik nap milyen illatú szappan készül, az ember azt hinné, akószámra öntik az illatos keverékeket a forrongó lébe, pedig mennyiségre nézve röhejes az, hogy milyen picike üvegecske olaj vagy mi a fene kell ahhoz, hogy egy egész katlan fene illatos legyen, és nemcsak a katlan lesz illatos, hanem az egész gyárat elönti, sőt az utcát és a környéket is elárasztja a virágillat, úgy szaglik tőle Újvidék, mintha minden nő egy liter kölnit locsolt volna magára, pedig csak egy hüvelykujjnyi kivonat az, ami kiszabadul a börtönéből, és az egész piszkos gyár, a büdös utcák, a nyitott ablakon át minden lakás szaglani kezd tőle, és az az érdekes, hogy nem lehet elfásulni, hiába szagolod nap mint nap a szappanokat, az új illatok mindig ingerelnek, azok, akik évek óta ott dolgoznak, azt állítják, hogy a szaglásuk egyre érzékenyebb lesz, már messziről megéreznek mindenféle csöppnyi illatot, és egyre nehezebben viselik el a büzt is, saját konyhájuktól is rosszul lesznek, takarítanak is kegyetlenül, meg állandóan fertőtlenítenek mindent, és tavaszkor a legnehezebb nekik, mert a tavasz egész illatfelhőket hoz magával, a hó alól kibújik minden, ami télen alatta maradt, és a meleg fölolvasztja az addig befagyott szagokat is, úgyhogy az orrunkat folyamatosan támadja valami, és mikor nem tudsz aludni, akkor fokozatosabban érzed az illatokat is, és a kertek felől meg áramlik a virágok illata, egészen elbódul az ember az ilyesmiktől, már azt sem tudja, mit tesz, azért parfümöznek annyira a nők is, mert az is az ő fegyverük, ha hódítani akarnak, és a virágoskertek különösen veszélyesek

a szaglószerveinkre nézve, úgyhogy Rozikához átugorva már azt sem tudtam, mit teszek, hiszen rengeteg fajta virágot tart, a vevők szeszélyeit ki kell elégíteni, neki van mindenféle-fajta virága, persze, szezon szerint ülteti őket, de sohasem egyfélével nevel, hanem mindig többet, hátha megbolondulnak egyszer a gavallérok, és bevág valamelyik virág, ami csak nála található nagy mennyiségben, nem ártana jól keresni, hogy az embernek legalább a pénzre ne legyen gondja, ha már annyit dolgozik, és ott szédeleg az átkozott virágok között, amelyek még az esztét is elveszik, mint nekem is, mikor odaértem hozzá, és a szellő az orromba csapta azt a sokféle illatot. . .

Hagyd a fenébe az illatokat. Mondta Lekvár.

A tarгонca alá köpött, nem rosszakaratból, hanem mert Drávát szívott, és néhány dohányszál mindig a szájára ragadt.

Tragacs tovább mesélt.

A békák az okai, hogy megnősültem. Nem lehet tőlük aludni ilyenkor tavasszal, a Telepen mindenütt ezerszámra vannak, nemcsak a Duna mellett, hanem a kertekben is, az udvarokban és a pincékben, a mocsaras részeket nem is említve, amint fölenged az idő, előbújnak, és brekegni kezdenek, azt is fölébresztik, aki úgy alszik, mint a bunda, először vékonyan kiáltoznak, az előénekesek jelentkeznek, de aztán megszólal az egész kórus, a Duna felől seregek ordítanak, a kertekből meg igyekeznek válaszolni nekik, és hiába vágsz oda akármit, semmi sem segít, az egyik szomszédom minden este vadászpuskával lövöldözött rájuk, de csak azt érte el, hogy kijött hozzá Sanyi őrmester, és elkobozta tőle a puskát, állítólag életveszélyes cselekedettel vádolta, pedig még a békákat sem volt képes elriasztani, úgyhogy csak az a védekezés ellenük, ne is figyelj oda, de hát ki képes nem odafigyelni, ha a fülebe ordítanak, még hozzá nem is egyhangú ordítózásról van szó, hanem dallamtalan és folyton változó hangokról, mert az egyik bőg, a másik nyikorog, a harmadik meg trillázik közülük, és a legjobb valami érdekesítő foglalkozást kitalálni olyankor, én például csókolózni kezdtem Rozikával, hogy elfeledkezzek a békákról, és mondhatom, ha belemelegszünk, akkor már nem is olyan veszélyesek a békák, az ember el is bódul a csókolódzásba, a keze is ide-oda téved, másra kezd figyelni, ha simogatja az asszony, a véred is fölforrósodik. . .

Hagyd a fenébe a békákat. Mondtam.

Lekvár is helyeslően bólogatott.

És Tragacs folytatta.

A gané az oka, hogy megnősültem. A Duna mellett homokos a föld, sehol se találsz a Telepen első osztályú fekete földet, közben meg mindenki termelni akar, hát muszáj minden tavasszal ganézni, nincs más megoldás, az emberek kimerigetik a pócegödröket, és szétterítik a szart a kertben, az a sok városi úriasszony sem tudja, miből terem a számára az a sok szép, piros retek, a sok zöldhagyma, friss saláta, zöldbab, amit kilószámra vásárol a piacon, de még ha tudná is, hiába fintorogna, mert meg kellene értenie, hogy az élet nem csupa virágillat meg szagos szappan, a gyerekek sem fóliába csomagolva születnek, a veteményeseknek is táplálékra van szükségük, hogy jobban teremjenek, és

szerintem nagyon hasznos dolog, hogy nem a Dunába engedjük elúszni a szart, mint a városi nép, hanem fölhasználjuk, hogy erőt adjon az új terméshez, az a homokos föld úgy elnyeli, mint a béka a legyet, s ha volna még több, akár tonnaszámra is lenyelné, akkor volna igazi termés, bár így sem panaszkodhatunk, egyszer valakinek rá kellene beszélnie a városi tanácsot, hogy ne a folyóba vezessék a fölhasználható ganét, hanem különleges gyűjtőkbe, ahonét szétvihetnék a földekre, nem véletlen, hogy valamikor a szállásokon is külön kezelték a trágyát, értékelték és gondozták, de hát hiába gondolkozom én ezen, ha tőlem okosabbak sem tudták ezt megoldani, itt mindenki finomkodik, közben meg elpazaroljuk a leggazdagabb szarunkat is, amiből mindenkinek haszna lehetne, ez a véleményem, pedig én nagyon érzékeny vagyok a szagokra, tudjátok, mennyi ideje dolgozom az Albusban, igaz, hogy a szakképzetlen munkások között, de mégis ott vagyok, és érzékeny vagyok az illatokra, pontosan meg tudom különböztetni az ibolyaszagot a rózsailattól, az emberi szart is a lóganétól, és ilyenkor tavasszal mindkettőre nagy szükség van, csak éppen aludni nem lehet tőle, meg föl is spanolja az embert, különösen azt, akinek kicsit érzékenyebb az idegrendszere, és mikor elkaptam Rozikát, én is nagyon vigyáztam, hogy a virágágások között úgy feküdjünk le, még véletlenül se érjen egyikünk se az ágyás szarral elkevert földjéhez, és a bugyiját is egy karóra akasztottam, nehogy még véletlenül is bepiszkolódjon, olyan volt ott, mint egy hófehér kis zászló a fejünk fölött, és egymást szagoltuk Rozikával, többé nem törődünk sem a békákkal, sem a virágokkal, semmivel a világon, csak egymással. . .

Még volt az üvegekben egy-két korty sör, de utolért bennünket Rozika, aki biciklin érkezett, és ránk kiáltott, hogy elég volt a lazálásból.

Várnak a vevők a piacon. Mondta. Azt a sört utána is megihatjátok.

Föltápáskodtunk hát, és folytattuk az utunkat.

A targoncán illatoztak a virágok, Lekvár húzta az istrángot, én meg a rúdjánál fogva toltam a kocsit, Tragacs úgy tett, mintha segítene.

Zötyögtünk tovább a futaki úti piac felé.

Nem hiszem, hogy Tragacs még tudta volna magyarázni, tulajdonképpen miért is nősült meg.

JEL-KÉP

FEKETE J. JÓZSEF

„A jelkép már
konzerválódott tudat.”
(Sáfrány Imre)

laposra kopott
zománc-fényű mamutfog
(tótágast-jegenyék)
midőn a természet szélmalma
gyökerestül
tépi hús-ágyából

kocsonyássá meredt
halszemünkkel
(felemás okulárén)
magunkat látjuk
kiszakadni a világból

*

Ars longa, vita brevis
(hommage à Sz. M.)

Egyezsége kellene jutni a világgal. Legalább annyira, mint a baktériumok színes panoptikuma vagy a vírusok öröklétű hada – a megtúrtság határáig.

Hívatlanul kerültünk erre a világra; akár az egysejtű, óceáni véglények és gyökérlábúak hasának lüktető *űr*ében születünk, akár a végtelen víz felett lebegő isteni gondolat szabadított bennünket erre a világra, akár javíthatatlan feyencekként számúztak bennünket a végtelen *űr* valamelyik csücskéből az egyik, taláalomra kiválasztott, barátságtalan bolygóra. Bárhogyan is történt, időközben sikerült egyet-mást végzetesen tönkretennünk, s ez sokat nyomhat a latban az egyezséget illetően – a világnak nem sok oka lehet bizalmat tanúsítani az ember irányában. *Átutazónak* tartja csupán *ezen a Földön*; turistaként körbepislanthatunk néhányszor, majd máris csomagolhatjuk holminkat és emlékeinket. Nem az ember egyéni élete sorsdöntő az *itt*létben; hiszen az nem több, mint egy békés brontosaurusz emésztési ciklusa vagy egy bányász mamut böngyölő ormányhimbálása – hanem az a történelmi/időfolyamatbeli nano-szekundum, amit az ember a lét tisztavirágaként a vele szemben oly barátságtalan világban eltöltött. Egy isteni szempillantás telt el csupán az idő alatt, amíg a homo primigenius kőbaltáját írotollra cserélte, s lett belőle homme de

lettres; a kozmosz bal sarkában született csillag fénye ez idő alatt még csak poroszkal a mit sem sejtő jobb sarok irányába. S amíg a tudat nélküli, maguk öröklétét fel nem ismerő amóbbáknak, az idők kezdetére is emlékező kovamoszatoknak, önmagukban vígan osztódó véglényeknek megadatott, hogy továbbra is békésen áztassák gyökérlábukat az életet nevelő vízben, a magát szerénytelenül sapiensnek becéző homo még saját történetét, eredetét, egykori műszaki ismereteit se képes felfedni. A világ lenne féltékeny saját titkaira? Dehogyan, hiszen amit valaki egyszer már végigélt, nem lehet valaki más titka. Hacsak annak a bizonyos másiknak nem jobb az emlékezete. Hacsak nem maga az ember a féltékeny a másik ember ismeretei miatt. S ezért cseréli *időnként* szakócéra a még meg se koptatott íróttollát.

*

„A szavak olyan jelképek, amelyek valami közös emléket fogalmaznak meg.”

(J. L. Borges)

*

Meg kellene ismerni a világot. Ennek azonban nem csupán a világ és az ember létciklusának arányíthatatlansága vet gátat, hanem maga a megismerésre törekvő és a megismerés eszközeinek tökéletlensége. Az ember a legősibb és természetszerűen legpontatlanabb mérő-, illetve arányítóeszköz, lényegében öncélú szándék anyagiasulása, amelynek tapasztalatai lejegyzés, újabb összevetés, „megmérettetés”, arányítás nélkül pusztá kísérletek maradnak, egerkaparászás a bizánci bronzkapu kulcslyukán, értelmetlen cselekedetté süllyednek egy-egy újabb megismerési/értelmezési kísérlet agyvakfényében; mi más a történelem, mint filozófusok és ideológusok útszéli *temetője*. Nem a világ próteuszi-dionüszoszi természete állja útját saját lényege megismerésének, hanem az ember suta istenkedése, meztelencsiga-kúszása az Olümposz csúcsára, amit csupán addig képes játszani, hogy minden másnál felsőbbrendűbbé deklarálja magát, miközben ujjai közül kicsorog a valóság megfoghatatlan vize – s a világ szívesen megfedkezne *új* isteneiről. A megismeréshez segédeszközökre van szükség, amit az *homme d'esprit* meg is talált a nyelvben és a matematikában: a jelképek segítségével történő leírásban. Ám lehet-e a leírás hathatós eszköze a világ megismerésének? Illetve, elegendő-e a nyelv vagy a matematika a világ *ábrázolásához*?

*

„S az íról írónak, mielőtt írni kezd, ezt kell éreznie, hogy az ő eszköze valami lényegesen, fantasztikusan más, mint a zenészé, matematikusé, festőé: az ő eszköze a materializált pontatlanság, a véletlen reflexkristályai (a szavak elvégre ezek), egy csomó törmelék nagy agyvelők és fobia-vert őseemberek meg-

nyilatkozásaiból, valami heterogén és kontúrtalan vásári massa izomrángásokból és agyvegetációkból (finoman »szó«-nak és »gondolat«-nak hívják az ilyesmit), praktikumnak és varázslásnak, dekoratív ugatásnak és mondvacsinált hang-etikettnek tisztátlan kultúr-iszapja; ez a nyelv és ez az irodalom esz-köze.”

(Szentkuthy Miklós)

*

A megismerés érdekében ábrázolni kellene a világot. Ehhez adott a nyelv, az ember egyedüli csodája, amely bizonyos szerveződések között közvetíteni képes az élményt, a tapasztalatot, a megismerést, hiszen egy-egy szó a maga nyelvterületén belül általános és egyéni tapasztalatokat rögzít, tömörít *jelkép-pé*. Jorge Luis Borges írja egyik elbeszélésében: „... még az emberi nyelvben sincs olyan kifejezés, mely ne a teljes világegyetemre vonatkozna; TIGRIST mondani annyi, mint minden tigrist említeni, amely azt nemzette, a szarvasokat és teknőcöket, melyeket az felfalt, a legelőket, melyek a szarvasokat táplálták, a földet, mely a legelő anyja volt, az eget, mely világosságot adott a földnek.” Így az egyik író ember. Egy másik homme de lettres, Szentkuthy Miklós (paradox módon) kétszeresen gyatra szerszámnak tartja eszközét, a nyelvet. Elsősorban azért, mert képtelen *árnyaltságában* követni a valóság, a természet billió árnyalatát, tehát inkább rendelkezik az ismereteket tömörítő *jelképesség* jellemzőivel, mint az egyéniesítő kifejezés, megnevezés erejével. A nyelv emellett, s ez a második szempont elégtelenségének meghatározásában: képtelen a fogalmakat matematikai *pontossággal* kifejezni. Legegyszerűbb példája a megismerés és kifejezés kétoldali és kétszerezett fogyatékoságának az az első elemis számtanfeladat, miszerint össze kell adni három almát és körtét: $3+2=5$, ez matematikailag igaz, nyelvileg azonban nem, ugyanis nyelvi értelmezésben az egyenlet csak a következő lehet: $3 \text{ alma} + 2 \text{ körte} = 3 \text{ alma} + 2 \text{ körte}$; az 5 gyümölcs fogalma semmiképpen se keverhető ide, mert ez az állítás nem felelne meg az igazságnak. Tehát ha ötvözni igyekszünk a matematikát és a nyelvet, az *igazság megkérdőjelezésével* közelebb kerülünk a *valóság-hoz*.

*

Az ember örök valóság- és igazságigényének kielégítéséhez leginkább a képek és az ábrák segítenek hozzá, éppen jelképességük, önazonosságuk által. A civilizáció folytán megkövesedett tudattartalmakat a kultúra újabb értelmezési lehetőségekkel ruházza fel, amit az egyén sajátos meglátásával gazdagít, akár alkotóként, akár befogadóként is áll a műalkotás titkos csodája előtt. Az alkotás anyagában a jel képpé alakul, egyedivé minősül, aminek értékelése nem kötelezően alkalmazkodik az esztétika eddig megírt fejezeteihez. Egyes művek nem attól szépek, mert érthetőek, vagy mondjuk strukturáltak, hanem

mert valamilyen módon képesek vagyunk befogadni tartalmukat, formájukat és anyagukat – s e hármat együtt *élvezzük*. Mintha a gyakorlatias königsbergi kriticista, Immanuel Kant esztétikai tételét fogalmaznánk újra: „szép az, ami érdek nélkül tetszik”. Pedig ez nem lehet így igaz, hiszen a művészetet elszakítanánk az emberi szférából, megtagadnánk az ember igazságigényét, valóság-habzsoló falánkságát. Elképzelésünkhöz akkor sokkal közelebb áll Aquinói Szent Tamás megfogalmazása, miszerint: „a szépség az igazság visszfénye”, tehát nem maga az igazság, nem maga a valóság, hanem a feléjük való vágyódásunk tükörképe, a valóságot jelképeiből újrastruktúráló *KÉPEK*, amelyeken magunkat látjuk kiszakadni a világból.

*

„Kemény szerszám a szó, éles, mint a beretva, súlyos, mint a guillotine – kétszer gondolja meg, aki kezd vele.”

(Lengyel Péter)

*

Van egy egerem. Illetve nem is egér, hanem hörcsög, arany, szíriai aranyhörcsög. Igazából/igazándiból nem is az enyém, hanem gyermekünk *kenyeres pajtása*, Miklósé, aki nevét jószerevel neked köszönheti; a hörcsögöt meg aján-dékba kapta – tőlünk – a karácsonnyal szinte egybeeső születésnapjára. A kilencedikre.

Jerry, a hörcsög kalitkában, azon belül egy teásdobozban lakik. Amennyire megftélhetem, elég otthonosan, ám szemmel láthatóan elkedvetleníti, ha zárva találja a ketrec ajtaját. Ha azonban kinyitom a *világtól elválasztó* rácsozatot – a teremtés isteni ujjmozdulata Michelangelo mennyezetképén –, boldogan, teli talppal és fenékkal huppan bele a *végtelenbe*: a fürdőkád mindig újra felfedezhető, magába visszagömbülő zománccfényébe. . .

AZ ÚR NAPJA

BOGDÁN JÓZSEF

Ezt a napot Isten adta.
Füsttel vagyunk megkapatva.

Ujjbegy végén túlnőtt köröm.
Var pattog a feszes bőrön.

Ínycsontban meglazult szemfog.
Alomban élsz, álom nem fog.

Ezt a napot Isten adta.
Bőrünk alatt a rühatka.

Emigrált lábak,
Dum-dum lövedék,
Felettünk kékes úrlap az ég.

Egy házban laksz a pribékkel.
Imádkozni veled térdel.

Szemet szemért – régi tétel –
Anya, gyermek nem kivétel.

Ezt a napot Isten adta.
Nyikorog a hullakamra.

Szuvas a járóka rácsa.
Köldökgödörbe fült bába.

Éjszaka van. Magzatszurok.
Ördög karma. Kamra. Burok.

Elveszünk!
Elveszünk? – Vízben a súly.
Az ízskála új. . .
A színskála új. . .

Behódoló kézfogások –
Tűnjön el már minden átok.

Adjon Isten egy új napot,
Egy nagy, fehér, tiszta lapot!

JELZŐKÉP

URBÁN JÁNOS

Kihajthatott a sötétség,
itt a kezdet, hol a vég.

Itt a szépséges, ott a jó,
szívet tépő, örök vallató.

Kérdések vagy ígéreték,
minden szó a hiányérzet.

Életünk nem lett védett,
az alkotó láng elégett.

Ami érték mérték lett,
magára maradt utóélet.

Ami megmaradt, az örök,
akkor is, ha már üldözött. –

Lehet önvédelem vagy vád,
zárt kerítés, haladó láb.

Volt okozat, lett értelem,
tanácstalanság, félelem.

Ámító akarat, bátorság,
ki ismerné indítókát.

Élőt alkotó, igaz ember,
szabályokban él úzotten.

Jelkép, ige, polgári gát
féli égi, földi hatalmát.

A térbe dőfött, szorított
eleven élű mezsgyekarók. –

A szellemi horizonton
talány az Eiffel-torony.

Diadalív lelke is lehet,
jelzőkép, kényszerhelyzet.

Él benne némi kis honvágy,
légtérben röppenhetett át.

A Nyárfás, Sáfrány így látta,
világnak virága kénsárga.

Alatta előre érzett baj,
a halarcra formált talaj.

Adódik a sejtett felelet:
családfagyókérről üzenet.

LABIRINTUSOK

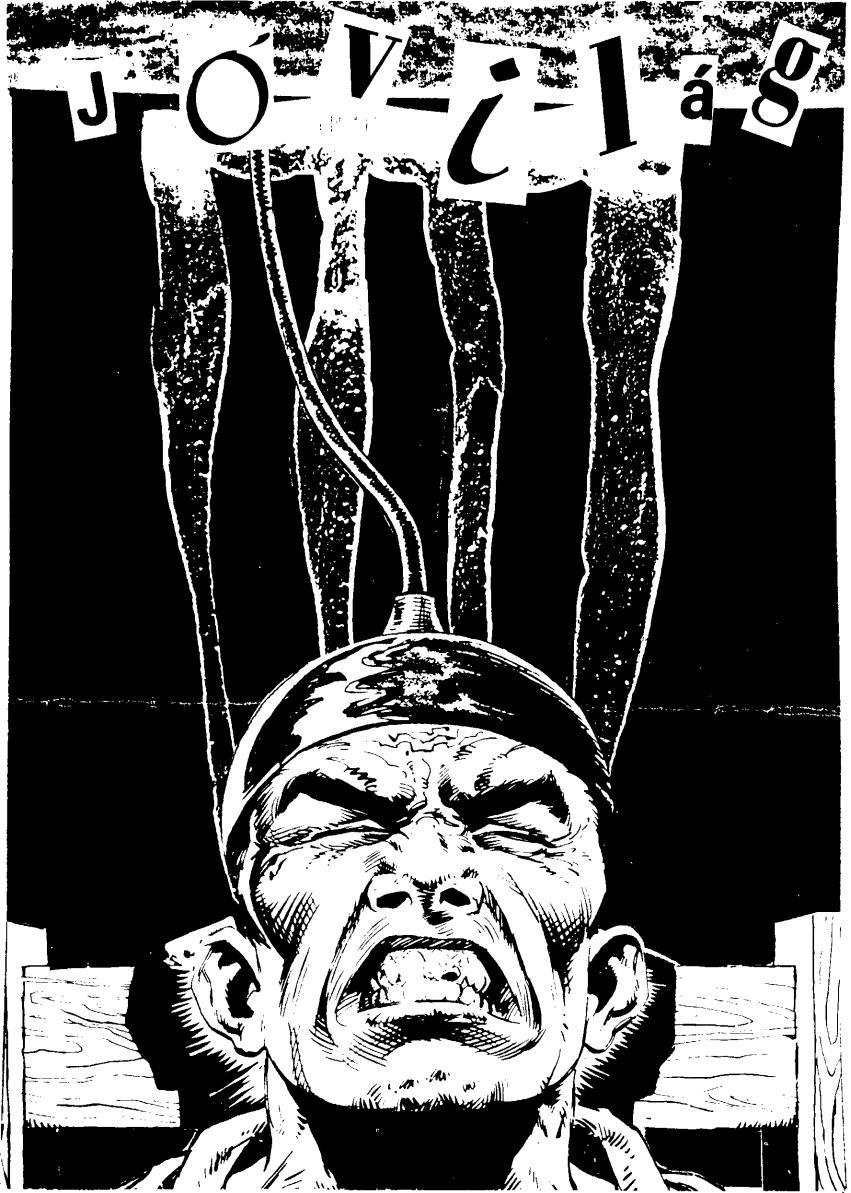
A Sáfrány-fotogram, A félelem bére és A kastély

B E N C E E R I K A

Magánérdekű adat, hogy 1960-ban, amikor Sáfrány Imre 30 x 38,5 cm-es fotogramja készült, még nem éltem, s H. G. Clusoe *A félelem bére* című filmjét is – melynek befogadói élményét a Sáfrány-fotogram hívta elő bennem – csak néhány évvel ezelőtt láttam először. Mindez csak a mű, a fotogram enigmatikus üzenetének, gondolati tartalmának megfejtését bonyolítja, amikor épp a művészi asszociációk, indulatok és látomások megértése az egyik legnehezebb befogadói feladat. S ehhez még saját élményeink, észrevételeink és benyomásaink regisztrálásának feladata is kapcsolódik. Miért épp film jutott eszembe a Sáfrány-fotogramról, és miért épp *A félelem bére*, Yves Mondand-nal, izgalmas-vérfagyasztó kalandokkal, melyekbe azonban lényegi kérdések: a barátság és a szerelem, a bátorság és a félelem, az élet és a halál kérdései merülnek minden küszködés értelmének megkérdőjelezésével? A fotogram technikájában kétségkívül van valami filmszerű: a filmkockák kimerevítettsége, pillanatnyi mozdulatlanlansága (vagy kimerevített mozgalmassága – szemlélet kérdése). Hogy miért épp ez a film került elő, ez a bonyolultabb kérdés, a súlyosabb enigma. A félelem bére filmélményeim között nem is a csúcs, talán nincs is benne a legjobb tíz között, mert ilyen rangsorokat minden értelmetlenségük – minthogy szubjektívek – ellenére is készítünk olykor-olykor magunkban. Talán ez az a filmalkotás, amely – a címében rejlő hangulati, hanghatásbeli elem mellett – a legintenzívebben, a legérzékletesebben tárja eléink a veszély közepe teljességében megnyilvánuló, de attól függetlenül is örök jelen lévő em-

beri érzelmet: a szorongást, a félelmet. A félelmet az élettől, a haláltól, a boldogságtól, a boldogtalanságtól, ezek hiányától, illetve jelenvalóságától, a félelmet saját tetteinktől, a választás lehetőségeitől, az elvonatkoztatott, „személytelen” félelmet, mely épp azért kivédhetetlen, mert nem köthető semmihez. Ez a negatív jelentéstartalom sűrűdik Sáfrány fotogramjába is. Legalábbis számomra. Minthogy egy mű enigmatikus üzenetét megfejteni épp annyi, mint eltévedni valamely labirintusban, melynek azért több rejtett kijárata is van, s egyéniség kérdése, hogy merre megyünk. Kertész Imre írja a *Gályanapló*ban, hogy az egyéniség szabadságának végső korlátozottsága nem tapasztalt társadalmakban, az ilyenekben élő olvasó nem érti *A kastélyt*, Kafka regényét, legalábbis nem úgy értelmezi, mint ahogy mi, a világnak e szerencsétlenebbik felén. Tiszta metafizikáról, transzcendens szimbólumokról beszélnek vele kapcsolatban, holott a kastély – az író sorsából is adódik – a legreálisabb, a legvalósabb, a legföldibb emberi szolgaság és szolgálékúság jelképe. Mindez azért kerül ide (bár e kastélyszerű zártság *A félelem bérének* szereplőire és a mi jelen helyzetünkre is egyaránt érvényes), mert a Sáfrány-mű esetében is felmerülhet ez az abszolút jelentéseltolódás, mi alatt nemcsak a minden műalkotásra jellemző többsíkúságot kell értenünk. S emiatt fontos, hogy ezen a helyen élünk, s lényeges, hogy ki élt 1960-ban, és ki nem. Az is lehetséges, hogy a Sáfrány-mű három évtizeddel korábban még véletlenül sem keltett negatív élményeket a befogadóban, s lehetséges, hogy ma épp groteszk (netán komikus) hatást tesz a máshonnan érkezőkre. Velünk azonban egészen más a helyzet. Félelmekről, szorongásainkról, tetteinkbe való bezártságunkról, saját félelmekbe való beleegyezésünkről ad képet, mint ahogy most már minden műalkotás csak erről szól, csak erre figyelmeztet. S ez a félelem bére.

JÓDAL KÁLMÁN KOLLÁZSAI

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

AZ ELSŐ REGÉNY

B O R I I M R E

„Romantikusnak indul, első regénye, a *Kesergő szerelem* az álmodozó regényesség jegyében íródott” – vallja Mladen Leskovacnak címzett s önéletrajzáról valló 1927-es levelében. Még a harmadéves medikus írta az első világháború kitörésének az évében, miként maga datálta: „Írtam 1914 távoli tavaszán.” *A Hét* közölte az 1918. júliusi, augusztusi és szeptemberi számaiban tizenegy folytatásban, majd 1920-ban a budapesti Táltos adta ki könyv alakban Szabó Dezső *Az elsodort falu* című regényével, Krúdy Gyula Szindbád-könyvével, Babits Mihály *Pávatollak* című műfordításkötetével és a *Karácsonyi Madonna* című prózakötetével, Juhász Gyula *Késő szüret* című verseskönyvével, Török Gyula három művével, a *Porban* és *A zöldköves gyűrű* című regényével, valamint *A fehér virág* című novelláskönyvével, Nagy Lajos novelláskönyvével, illetve Hevesi Sándor, Kárpáthy Aurél és Ritoók Emma könyveivel egyetemben. A barátainak adott példányokban a már idézett keltezésen kívül regényének a címét is áthúzta, s az eredeti fölé a vágyott és akart új címet jegyezte fel, amelyen bizonyára az új kötetkiadás megjelent volna: *Egy fáradt szív szerelmei*.

Az eredeti cím a Kisfaludy-ösök előtti tisztelegés gesztusa is, ellenben a tervezett új és vágyott cím az 1920-as évek költői spleenjét jobban kifejezte volna, s az *Úgy fáj az élet* című kötetének közvetlen előzményét képezhetne volna. Ugyanakkor Szenteleky Kornél tudatában ez a regénye mintha a „másik par-ton” maradt volna – önfeledt művész korában, amelyet az 1920-as években nem terjesztett, amelyről nem beszélt sem ő, s mások sem, holott íróságának éppen ez a műve lehetett az aranyfedezete *A Hét*ben való szereplésével egyetemben.

Az első (és sokáig az egyetlen) kritika (T.) aláírással a *Bácsmezei Napló* 1923. május 12-i számában abból az alkalomból jelent meg, hogy a könyv „már Suboticán is kapható”. Feltűnő, hogy csak az *Egy fáradt szív szerelmei* címen emlegeti, a *Kesergő szerelem* címet nem írja le a kritikusa, aki lelkes és értően méltató szándékú: „A regény hőse, Lengváry szerkesztő, akinek szerelme félénk, szemérmes, akár egy elégikus költemény, romantikus és lovagias fér-

fiú, mint Krúdy Gyula Szindbádja.” A két nőhöst még válogatottabb szavakkal jellemzi a kritikus: „A szerkesztő forró verseket ír, hosszú érzelmes levelekben sírja érett férfiaságát, előtte kápráznak még a budai utcák, az éjszakai kóborlások. Margit asszony szemei mint titokzatos dúskincsű kutak és magába roskadva vár. És ekkor bukkan fel az ismeretlenből Vanda, a hattúnyakú leányzó. Leheletfinom, különös tónusú pasztellképek ezek, az első szerelem elcsitulása, a leány bámuló, kíváncsi közeledése, mint megannyi gazdag panorama vonul el az olvasó szeme előtt.” Az író is szép szavakat kap. Úgy látja a kritikus, hogy nemcsak szépen, de álmodozón is oldja meg vállalt írói feladatát, a műben „letompított színek dominálnak”, s nincsenek „bántó disszonanciák”, hősei régimódi emberek „bevonva a mese és a szó muzsikáló zománcával és átítatva a tegnap aromájával, amiből káprázatos fényt és könnyedén erotikus, bizsergető ízt kapnak cselekedeteik”. A regény mondatai pedig a kritikus észleletei szerint „zengők és színesek s öntik magukból az elfinomult lélek illatát”. Kitetszik tehát, hogy a kritikus figyelem csak a hősökre összpontosult, a regény világa pedig mintha nem érdekelné. Ennek elemzését mintha az utódaira akarta volna bízni, maga megelégedett kritikája zárórészében is a „kétszívű férfi” emlegetésével, aki női hősöknek a „szürke élet új, diadalmas állomását jelentette, a beteljesülés ígéretét, a tökéletes Embert”.

Valójában tehát csak az 1930-as években kezdték a Szentelekyről szólók a *Kesergő szerelmét* minősíteni. Elsőként Kohlmann Dezső, aki közvetlenül Szenteleky Kornél halála után, 1933 szeptemberében terjedelmes cikkben beszélt a regényről a *Reggeli Újságban* A régi Szombor rajza Szenteleky Kornél első regényében címmel, majd a *Kalangya* Szenteleky Kornél emlékének szentelt 1933. októberi számában Kállay Miklós jellemezte a regényt.

Kohlmann Dezső Szenteleky programesztétikáját használta iránytűnek, amikor a valóságot akarta tetten érni a regényben, „minden földszagával és levegőjével fellelni benne a régi Zombort”: „Érdekes végigkísérni a környezet hatását annak az írónak ifjúkori művében, ki később annak a sokat vitatott »couleur locale«-nak volt előharcosa. Akkor az nem volt irodalmi jelszó, legalább a mai értelemben nem. De akkor sem tagadta meg magát az élet, hanem rányomta bélyegét minden szellemi megnyilvánulásra. A regényíró – állítólag a legtárgyilagosabb műfaj alkotója – sem függetleníthette magát tőle, annál kevésbé tehetette ezt Szenteleky, aki vérbeli író létére mindig csak lírát írt, még ha regényt alkotott is.”

Egykori tanára a tanítványa regényében azt látja, hogy a régi Zombor képe, „hangulata vagy hangtalansága, levegője vagy levegőtlenisége, lomha nyugalma és nyugtalan lélegzése” ott van a regényíró „lírai megfigyelésében”, és vállalkozik néhány regényrészlet azonosítására is. Így a kopott vasútállomást a kopott fiákerrel tartja valóságként, azután a regénybeli Tigris a zombori Elefánt Szállóval azonosítja, amely a „mai Lloyd épülete”; a megyei asztal és Sebő bácsi, aki arról volt nevezetes, hogy „minden idegennel az első órában megismerkedett”, azután szerinte a Petőfi-liget is a valóságból vétetett. Majd az egyik hősnő modelljét mutatja be: „Szinte riport az egész Zombor a város színi idényéről, jellegzetesen bemutatva a közönségét, művészeket és művé-

szetet egyaránt. És ha még bizalmas részletekre sóvárog az olvasó, még azt is megtudhatjuk »fakón«, hogy Perényi Renée művésznőt Pálfi Ninának hívták Zomborban és az életben egyaránt, hogy tényleg vörös hajú és fehér vállú, kisé pesties ízlésű művész volt, egykor igazában »a Feldszínházban volt segédszínész.«” Kohlmann Dezső szerint a regény más alakjait is meg lehetne nevezni, „oly annyira élő és való alakjai” ők az egykori Zombornak. Teli van végül is realitással az ifjú hősnek nosztalgiaja a valósági kultúra iránt: „mint-ha újra látnánk azt a fájdalmas lehűződését ajkának, mikor annyiszor később is halkán, de szomorúan emlegette távoli kultúrközpontok hiányát”.

Ugyancsak Kohlmann Dezső írta le a fiatal író példaképeinek nevét is – elsősorban Krúdy Gyuláét, de Pekár Gyuláét, *A Hét* íróiét, és egyedül Szentelekyről szólnak közül itt esik szó Szigligeti Edéről is a főhős, Lengváry nevével kapcsolatban. Két szövegidézete is van bizonyítékul: „Hajának illata van, mint a távoli, hűvös erdők mélységében félénken nyíló zsenge gyöngvirágnak” – hangzik az egyik. „Oly gyönyörű vagy, mint szivárványos tündérmesék királylányá, s oly tiszta, mint az égből hulló, angyalcikós hópehely” – szól a másik idézet.

Kállay Miklós jellemzése a *Kalangya* 1933-as októberi számában ezt a „krúdyas” vonást hangsúlyozta: „De első regényének tükre még teljesen ennek a rafinált, álmatag szépségeknek béklyóiban vergődő lírikust mutatja. A *Kesergő szerelem* levendulaillatos Lengváry szerkesztője édestestvére Krúdy Gyula méla hősnének, a szerelemnek tévesztő kertjében imbolygó Rezeda úrnak, bár lehetetlen észre nem venni, hányszor emelte önmagára figyelő tekintetét, hányszor tapogatta szorongó ujjakkal szíve legsebhedtebb tájait a szerző, amikor megmintázta.”

Herceg János *A diófa árnyékában* című novellaantológiájának bevezetőjében méltatja Szenteleky első regényét, emlegetve az írónak Bácskához fűződő viszonyulásaiban az elnéző szeretetet és a világfájdalmas szemléletet, „amely nem tudott megkeseredni, enyhe ízű maradt, mint a pörkölt cukor”. Itt beszél arról, hogy a regény főhőse, Lengváry Krúdy Rezedájára hasonlít. Majd a me nekülések és visszatérések hőseként említi, egyúttal pedig sajnálkozva állapítja meg, hogy „Bácska csodálatos misztikuma még nem bontakozik ki ebben a könyvben”, s hogy az író „azt sem érzi, ami tulajdonképpen naggyá és végzet-szerűvé teszi ezt a vidéket”. A következő évben pedig nyilván Kohlmann Dezső írására is emlékezve emlegeti a *Kesergő szerelem* helyi színeit, helyi vonatkozásait, amikor Szenteleky zombori éveit idézi: „Gyakran látogat haza, nemcsak az anyai szeretet hívja most már, hanem a hattyúnyakú leányzó is, akit egyetemi polgárhoz illően dandys eleganciával, sétatálcával a kezében, gomblyukában margarétával látogat meg a szőke ifjú. Szerelme éppúgy, mint regénye is, irodalmi reminiscenciákkal van tele. Szindbádként szereti a hollóhajú Vandát, és Krúdy Gyula modorában írja regényét. A költészet finom fátyolán át mégis az ő városát látjuk, a regény alakjaiban közismert zombori figurákat fedezünk fel, Speizer Gyurkát, a nyomorgós, öreg gavallért, aki kétméteres csontvázát eladta a múzeumnak, a karcsú Koczkár lányokat, akik oly sok bánatos férfiú szívében éltek reménytelenül akkoron. . . a régi jó békebeli bácskai várost idézi fel még egyszer, mintha sejténé, hogy tűnőben van már a szép

világ, s ezután borzongós, rideg napjai következnek.” Évtizedekkel később, 1989-ben megismétli az írói személyesség jelenlétéről szóló állításait Szenteleky regényében, amikor azt írja, hogy „Szenteleky a maga személyes vallomárait öltözteti Lengváry szerkesztő alakjába, csakugyan egy fáradt szív szerelmeit elpanaszolva, ahogy később adott új címet a regényének”. S Herceg János a *Visszanézó* című könyvében azt is tudni véli, hogy „állítólag Koczák Adrienne szerelmi története van benne megírva egy pesti hírlapíróval”.

Ami jellemző, hogy a fiatal Szenteleky a mindent kifejezni vágyással fogott a *Kesergő szerelem* megírásához. Egyszerre akart ugyanis társadalmi képet festeni koráról és megfogalmazni azokat a lírainak nevezhető érzéseket, amelyeknek egy-egy kitörését a korai versei is megszólaltatták. Ez a szándék viszont nyilvánvalóan csak az ún. költői kisregényben ölthetett alakot – abban a formában, amelynek változatait a magyar irodalomban Krúdy Gyula kísérletezte ki – az én-regények körén belül. Tegyük hozzá: a költői lélek prózájaként, hiszen Szenteleky egész művének alapvető jellegzetessége éppen az, hogy lírikus alkotta. Nagy írói szándékok mozdulnak tehát a *Kesergő szerelem* írása közben, s amikor Krúdy Gyula nevét emlegeti a kritika vele kapcsolatban, akkor nem annyira a főhős rokon vonásaira kell gondolnunk, hanem a szándékok és a megvalósítás síkján érzékelhető mozzanatokra. Szenteleky ugyanis az 1910-es évek elején keletkezett Krúdy-művekben, különösképpen pedig a *Francia kastély* címűben találta meg a valóságnak és a költőinek olyan fajta ötvözési lehetőségét, amelyet a *Kesergő szerelem*ben reprodukálhatott a maga költői temperamentumával egybehangzó módon. A Krúdy-művekkel való rokonsága tehát mélyebb annál, semhogy pusztán csak a hangulatokban lehetne keresni azt, amit az olvasó a Szindbád-történetekben szeretett meg. Ennek viszont az lehet a legfontosabb tanulsága, hogy a fiatal Szenteleky az irodalmi életbe való lépése pillanatában azzal, hogy Krúdy csapásán indult el, s nem a magyar próza más, ugyancsak modern ösvényén, vállalta azt a látszólagos ódondadságot is, amelyet az ilyen művek árasztanak „biedermeieres” karakterük révén. Nem véletlen, hogy észrevétlen maradt, s hogy 1920-ban, amikor könyv alakban megjelent, már-már anakronizmusként is hathatott, hiszen ezek az évek a sokkal harsányabb expresszionizmus időszakát jelentették – hivatkozzunk akár Móricz Zsigmondra, akár Szabó Dezsőre, akár Déry Tiborra: az ő művekben az emberi-társadalmi problémák is hangosabban és erőszakosabban jelennek meg. Nem divatos, de az író természetének és korszerűsége való törekvésének jól megfelelő irányt jelez tehát a *Kesergő szerelem*. De az is tény, hogy a *Kesergő szerelem* szerzője a Krúdy Gyula hatása alatt dolgozó kevés számú írók közé tartozik, s talán az első s az egyetlen is a Krúdy-tanítványok között. A „krúdys” formaválasztás kérdését világítják meg Szentelekynek a *Kesergő szerelem* megírása után öt évvel írt sorai éppen egy Krúdy-mű, a Kánaán könyve kapcsán, amikor Krúdy „szabad írásairól” beszél, „álmatag jegyzeteket” emleget, s az író formabontó kedvét dicséri: „Krúdy Gyula szeret regélni anélkül, hogy figyelne az elbeszélő műfajok szabályaira és követelményeire. Talán éppen ezért érvényesül olyan előnyösen, oly kényelmesen apró naplójegyzetekben, formát, bonyodalmat és következtetéseket

nem kívánó krónikákban.” Tegyük ezekhez még, hogy abban a regényformában is, amelyben a legtöbb tízes évekbeli műve realizálódott.

A *Kesergő szerelem* is ilyen „szabad írásmű, hiszen a regény formai szabályainak legtöbbször nem tiszteli a szerző, ellenben tágas, az írói szeszély minden csapongását elbírja: kedvvel időzhet tehát a hangulatok lírai rajzainál és az epikusabb leírásoknál, minthogy ezek elsősorban egy ilyen formának keretében férnének meg egymás mellett a legkevesebb ellentmondást kiváltó módon. Ami Krúdy művészetének is nagy újdonsága volt, az analitikusabb közlésmód, az sejlik fel a *Kesergő szerelem* lapjain is – az ún. „ábrázolás” akkor divatos lehetőségei ellenében. Lassan mozduló, egy-egy epizódjelenetben megmutatkozó elbeszélő háttér előtt a gyorsabban mozgó, könnyebben változó, a hangulat csapongását követő lírai részletek jellemzik a prózai költésnek ezt a „krúdys” módját, melyben a történet valószínűsítésének kellékével már alig kell az írónak törődni, s a történet maga sem játszik különösebb szerepet. Ez a líraiság azonban nem öncélú a *Kesergő szerelem*ben sem, mint ahogy Krúdynál sem volt az: nemcsak a lélekmegmutatás, hanem a tárgyi, az „adott világ” képe az érzékletes rajza révén a fiatal író szándékának jelentőségét figyelhetjük meg, s társadalomképéről beszélhetünk, mely különösen a vidéki élet rajzában világos és pontos.

Maradéktalanul ötvöznie azonban ezeket az elemeket a fiatal Szentelekynek nem sikerült: a budapesti epizódokban a lírai hangulatrajz az uralkodó, és egy konstruált regénytörténet, míg a vidéki városban játszódó jelenetek mintegy szimmetrikusan amazok ellenében a történet természetesebb jellegét mutatják, s a líraiság is egyensúlyi helyzetbe jut a világ és az emberek érzékletes rajzával – nyilvánvalóan szoros összefüggésben a pesti életet alapvető vonásaiban még nem ismerő író tapasztalati világával. A Budapesten bizonytalanul mozgó Szenteleky, amikor hősét, Lengváryt, vidékre, s nem kétséges, ifjúsága városába, Zomborba utaztatja, maga is hazatalál, és most már szilárd talajon járva, magabiztosan igazodik el az élet jelenségei között. Különbözik pedig ez a „krúdys” műalak a legárulkodóbbak egyike: az író lélek- és társadalomismerete lepleződik le benne szüntelenül, s még a legegyszerűbb lírai tirádáról is könnyűszerrel meg lehet állapítani, hogy az írónak hamis-e a hangja, hordoz-e mondata valóságjeleket. A *Kesergő szerelem*ben is tetten érhető Szenteleky lélekismerete és valóságérzéke, amit a regény két részének fentebb jelzett különbözőségei bizonyítanak. A regény alaptónusát adó megidézéssel hangban is ott bujkál tehát a magát idősebbnek láttató ifjú író élményvilága, melyből a pszichoanalitikus szándékú elemzés nehézség nélkül tudná kibontani a magát elrejtő egyéniség körvonalait, hiszen az író, Lengváry maszkjában, nyilván nemcsak önéletrajzi eredetű vonásokkal dolgozott, hanem lelkiakkal is, mint ahogy valójában egy bátortalanság igyekezett erénnyé változtatni pesti magányát, féltékenységét, elbizonytalanodásait az élettel és a nővel szemben. Lengváry tehát a nőt messziről tisztelő fiatalemberként szereti, akinek a cselekvésképtelenség az aberrációja. Nem a viszonzatlan szerelem keserve, hanem a nyilatkozni bátortalan, rajongó fiatalember bánata zeng a regény el-

ső feléből, hogy azután megváltozzék, s a mű végén energikus gesztussal zárja le nevelődésének időszakát, melankolikus korszakát.

A majdnem arányosan két részre oszló regény tehát nemcsak két világot, a pestit és a zomborit festi, hanem két Lengváryt is mutat: a „kissé gyáva, kissé bátortalan” Budapesten élő és az „erős vágygal és szelíd daccal” szerető zombori szerkesztőt, aki a regény végén immár egy Esti Kornélt idéző gesztussal tér ki az elérhető közelségbe került beteljesülés elől, s ül vonatra a „rizsporos dámával”. S mi több, ez a kettősség ott van a forma hozta anakronizmusban is, amelyet Krúdy Gyula regényeinek olvasói is lépten-nyomon érzékelhetnek, s amit korszerűtlen korszerűségnek lehetne nevezni. Lengváry (főképpen Pesten) nem az 1910-es évek gyermeke, hanem a múlt századé, és viselkedése is biedermeieres, míg érzésköre s a világ, amelyben él, egykorú a regény írásának idejével. Szenteleky Kornél írói módszerének jellemzője ez: ilyen módon állítja elénk a lelki válságokkal küzdő hőst, a vidéki polgári életet. Ezzel a „kettősséggel” válhat a regény leleplezővé is: századunk első évtizedeinek élete rajzolódik ki a lírai szövegből. Mert Lengváry „furcsa szomorúsága” nem pusztán hangulat már, hiszen egy igazán polgárrá válni nem tudó egyéniség keresi és nem találja helyét a világban, s nem leli cselekvésének terét sem, hiszen a cselekvés fogalma is időközben megváltozott: „Ah, sohasem beszéltem Önnek öreg udvarházban eltöltött gyermekéveimről, tovatűnt ifjúságomról vagy a Nyitra mormolásáról a park alatt, a vén tölgyfák susogásáról, melyek hűvös, sötét zugot alkottak, ahová örömmel siettem olvasmányaimmal és gyermekálmaimmal, mert mindig szerettem a magányt, a regényt szövé egyedülletet; az ibolyásszürke, puha testű ködről, mely reggelenként a völgyre feködött, őseimről, a nagy szakállú Lengváryakról, akik az ebédlő faláról nézték a csendes ház életét. Jó anyám, aki a hesseni uralkodó hercegi családdal volt rokonságban, nagyon szeretett. . . Édesapámat alig ismertem, jóságos ember volt, és nagyon szerethette szent anyámat, amint elsárgult leveleiből olvashattam. . . Azután Pestre kerültem, de vakációra mindig visszatértem a szülői házba, ahol anyám könnyes szemmel leste a kocsit érkezését, mely fiát hozta haza. Azóta szent anyám is itt hagyott, a szép jövőből, melyet fiának kívánt és álmódott, semmi sem lett, henye, bizonytalan életet él az ifjú a fővárosban, a törekvés, az erős akarat sohasem gyulladt benne magasabb lángra, s most itt vagyok vénülten, fáradtan. A régi udvarház idegen kézre került, én már szinte elfeledtem, hogy ifjúságom, otthonom is volt, nagyon fáradt vagyok, és egy éjszaka választ csak el a távozástól.”

A mikor Lengváry ezeket a búcsúsorokat írja, újságíró „egy ismeretlen nevű német napilap (a Budapester Nachrichten) Színház és Művészet rovatának a szerkesztője, majd elvállalja a „Z. és Vidéke” szerkesztői állását, és Z.-ből majd Olaszországba ragadja a vonat a regénytörténet végén.

Lengváry már csak álmodni tud, cselekedni azonban nem. S ahogyan nehéz egzisztenciáját meghatározni megfoghatatlan jellege miatt, társadalmi hovatartozásának definiálása sem könnyű. Valójában a létezés senkiföldjén mozog budapesti élete során, mereng vagy álmodik, s olyan módon, hogy ezek az álmok az általa igaznak hitt lét keretei között realizálódnak. Amit nem mert

megtenni az „álmatag szerkesztő” a valóságban, melankóliás merengései közepette egy álomszínpadon realizálta:

„Éjjel, a sötétségben elhelyezett színpadon ez alkalommal szerelmi vallo-másokat játszottak a szereplők, akikben fel lehetett ismerni Lengváry szerkesztő urat és Margit asszonyt. Minden nagyon szép volt, s Lengváry többször megújráztatta az előadást. Későre járt már az idő, midőn a kis színpad teljesen beleolvadt a sötétségbe, s másnap az ábrándos férfiú fakóbb, fáradtabb volt, mint valaha.”

A regénybeli betétek és utalások ugyanakkor azt jelzik, hogy Szenteleky jó nyomon indult el az akkori modernnek nevezhető élet festésében. Kezében volt a lehetőség, hogy a valóság „cselét” ne csupán tetten érje és lírai tirádában fogalmazza meg (mint tette), hanem epikusan élénk is állítsa az élet és az álom síkjainak felcserélése révén. E csere révén realitássá vált volna az a sugallat, amely szerint az élet fokozatosan irracionálissá válik, a hős álmai a valóság ismerveit öltik magukra, és igazabbnak látszanak, mint amilyen a konkrét élet. Ezért emlegetheti egyik mondatában az álmokat utánzó valóságot: „A valóság majdnem ugyanazt a cukrászboltot utánozta, amilyenek a képzelt színpad kulisszái voltak.” S mi több, az irodalmi és zenei utalások is valóságshordozó szerepet kaptak. Lengváry fő olvasmánya Puskin Anyeginje, Hoffmann, Béranger, Oscar Wilde, Schopenhauer. Úgy akar meghalni, mint Petőfi Zoltán vagy Reviczky Gyula, s hivatkozik a Bajazzókra, és Wagner muzikáját hallgatva fogalmazza meg hőse a valóság hazugságjellegéről a véleményét és hangulatát:

„Ilyenkor elfelejtéd, hogy élsz, hogy küzdés, gyűlölet, pénz is van a világon, elfelejtéd az életet, és lehunyod szemedet, lelkedbe lopódzik a hangok összeolvadó, bódító, beszédes árja, mintha csak ott fakadt volna, előnti a minden nap, a sűrke élet sok apró, fájó gondgöröngyét, a kábulat lenge, könnyű ködébe süllyedsz, a lét érzése kisiklik alólad, tudatodat a muzsika zsongító bódulata uralja, és ha mégis felnyitod szemed, már nem tudod, hogy színházban ülsz, hogy színpadot látsz magad előtt, vagy villany szolgálja a holdfényt, hogy nem álomhercegnő és álomkirályfi borulnak össze, hogy nem lombsuttogás, patakcsörgés, éjszakaiüktetés zeng, bűg, morajlik, hanem finom, ravasz, bonyolult hangszerek zenéje, hogy kulisszákból áll az erdő, vastag festékből a falevél, hogy tulajdonképpen hazugság minden. . .”

Lengváry (és a regény) valóságköre egészen kis sugarú, benne a cselekvéseknek szinte nincs is helyük. Mintha a regény mottója, a Byron Manfredjéből vett nyolc sor mérte volna ki:

A félelem s idő bolondjai
Vagyunk mindnyájan; lopva jönnek a
Tűnő napok s lopvást osonnak el;
Élünk utálva életünket és
Meghálni mégis félünk. A napok
Gyűlölt igáját hordva küszködő
Szívünkön, mely vagy bánatban remeg,
Vagy a gyönyörtől lázasan dobog.

Hősünk élete képén is alig találunk éppen ezért mozgalmasabb jelenetet. A pesti élet csendes, képzelgésekkel dús idejét valójában csak négy konfliktussal terhes esemény zavarta meg, minden alkalommal a Lengváry életén kívüli valóság tör be és állítja dilemma elé a hőst: egy esti kirándulás Pest „éjszakai életébe”, ahol Markovics gróffal találkoznak Lengváry és „hölgyei”; az e találkozáskor kirobant párbaj a gróf és Lengváry között, a budai cukrászda epizódja, amikor az imádott Margit asszony bevallja, hogy nem Lengváryt szereti, végül pedig Lengváry elhatározása, hogy elhagyja Pestet, és Z.-be utazik újságszerkesztőnek.

Ez az álmokkal szemben álló valóságkép természetesen már nem az Anyeginből vagy Reviczkyből érthető meg, s nyilván ezért csak mintegy elvonulnak a Szenteleky rajzolta életpanoráma valamelyik vonalán, de az író részletezésükre már nem vállalkozik. Ilyen a pesti éjszakának a képében a „kíváncsiskodó elvált asszonyok, öregedő udvarlók társaságában, villogó szemű családanyak, akik nem bánnák, ha estefelé félreismernék őket a Nagymező utcában, otthon gyermekneveléssel és cselédveszekedéssel (töltik idejüket), most kopszodó, becsületes férjük mellett ülnek színesen, festetten, erőszakolt ledérséggel, eleven figyelemmel nézik a táncot” jelenete, vagy az itt felbukkanó Markovics gróf, ki „befolyásos ember a városnál, és ő tanítónők protektora”, ki Margit asszonynak ígér rajztanítói állást megfelelő ellenszolgáltatás fejében. Tehát „durva és összetört lelkek” világa ez, a „Miciké és Ollyké”, az „éjszaka ónszínű alakjaié, kiknek rózsat fest arcára a pezsgő s az élet mámor”. E „csúnya élet” ellenében Szenteleky nyomban felkínálja az ellenpontot, az ábrándok világát, a hangulatokból és vágyakból szőtt életképeket, melyek a regény legszebb részletei. Ezek közül sem derűs mindegyik ilyen részlet. Lengváry „úgy tekintett e meghalt vágy után, mint lekéssett vonat után a hosszú útra készülő utas” – olvassuk egyik hasonlatában, míg a pesti konflis, amelyen az éjszakába rándul ki a társaság, a „bizonytalanságba látszott döcögni. . . cél és józanság nélkül”. Az ábrándok azonban messze röpitik Lengváry képzeletét, s daloltatják immár nemcsak a *Kesergő szerelem*, de Szenteleky egész életművének egyik vezérdallamát: „Élni valahol messze, elhagyottan, a szürke óceán kicsinyke szigetén, csupa végtelen víz ölelkezik össze a kéklő éggel, hullámok szaladnak fel a homokos partra, és csobogva kúsznak vissza, paradicsomdár hintázik az ágon, melyet buja indák szerelmesen karolnak át.”

A fiatal Szenteleky talán leginkább Krúdy Gyulára emlékeztető képe a budai cukrászdáról készült, hova Lengváryt Margit asszony hívja, hogy elmondhassa, mást szeret. A cukrászda bolthajtásos, a falakon olajnyomatok és hímezett képek, a fogason divatlap, öreg óra az ajtó fölött, a szekrények üvegfa mögött divatos nippel, a levegőben pedig édes illat. Ilyen biedermeieres-krúdyts keretben látjuk a *Kesergő szerelem* pesti hősnőjét, Tallóy Margit festőművésznőt, aki ugyan energikusabb, mint imádója, de az úgynevezett „nagy életet” ő sem tudja meghódítani. Kis egzisztencia ő is, s kiszolgáltatott. Szenteleky Tallóy Margit alakjában és életsorsában a századforduló és az azt követő évtizedek női életének a hősnőjét idézi, ki Kaffka Margit asszonyalakjaival rokon, s mi több, akárcsak Kaffka Margit, Szenteleky is 1914 körül nőművészt léptet fel. Igaz, csak jelzetekben, Tallóy Margit életének vázlatában, ami ott

készül a budai cukrászdában. Az élet középszerének képe van Tallóy Margit asszonysorsában, s hozzá középszerű művészet társul: „szerény és tisztességes csendület. . . a Nemzeti Szalon sűrű falán” vagy a Múcsarnokban, „többnyire puha színű virágok”, annyira becsületes rajzzal és kezeléssel, hogy senki sem állt meg előttük”. Lengváry, aki „fanyar, regényes tisztelettel” közeledik a művésznőhöz a maga cselekvésképtelenségével nem tudja meghódítani, s diadal-maskodik az idegrosve. Megszólalhat tehát a „kesergő szerelem” motívuma, a „vágyvirágos asszony” siratása.

Szenteleky hősére a Pesten hiába keresett hangulatok, az opálos és szomorúság fényekbe olvadó valóság Z.-ben várt, ahová sebzett szívvel indult, inkább meghalni, mint élni. Szenteleky (és hőse) tudatában Pest nem realitás, hiszen mintegy álomködszigetek a regény budapesti színhelyei: Lengváry szobája, ahol képzeletének színpadán fényes drámákat játszik, Tallóy Margit otthona, ahol képzeletének színpadán fényes drámákat játszik, Tallóy Margit otthona, ahol képzeletének színpadán fényes drámákat játszik, Tallóy Margit otthona, ahol képzeletének színpadán fényes drámákat játszik, Tallóy Margit otthona, ahol képzeletének színpadán fényes drámákat játszik.

Am amint elindul Lengváryval a vonat, a világ nyomban valósággá kezd válni, s konkrétumokkal telítődik, s Pest egészen halvány akvarellje is élesebb kontúrú részleteivel búcsúzik a hőstől, hogy majd „málnavörös alkonnyá” változzék át az emlékezetben.

„Zökken a vonat a váltók és keresztezések fölött, feltűnnek a Népliget elhagyott utai, a távolban a külső Üllői út magasabb házai, kaszárnyái búcsúzkodnak füstön, messzeségen át, majd Ferencváros következik, s még villamosok szaladnak tova a vonat mentén, azután csak néhány gyárkémény jelzi a nagy város közelségét, de lassanként azok is elmaradoznak, nagy, lomha, fakó síkságon siet tova a vonat, unalmas vetések, egyhangú szántóföldek között, itt-ott madárijesztők, maszatos tanyák, csillogó mocsárfoltok tarkázzák a lуста, álmos lelkű vidék képét, vagy legelésző csordák, felrebbenő varjak, sorompó előtt várakozó szekerek adnak némi jelt az Alföld életéről. . . Fehérre meszelt, bogárhátas házak, melyekből lassan száll a füst, mint mesélgető öregúr pipájából, hintázó nádasok, habos felhők a halovány kékségben, lomha szélmalomok, álló, lyukas vitorlával, kis, gondozott kertű őrházak, nyurga, idegesen ugráló telegráfpóznák vonulnak el a vonatban ülő, bánatos lelkű férfiú szemei előtt.”

Z. kopott kis állomására fut be Lengváry vonata, konflis viszi a Tigrisbe, a város „legrégibb és legelőkelőbb szállodájába”, s itt a „furcsa vidéki szag” kísérti. Természetes itt az is, hogy a „szekrény oly fájdalmasan nyikorgott, mint ha körvadászatról visszatért földesúr vizsláját felejtette volna benne”, vagy hogy „az ágyat csilimtakaró fődte”, míg az „aranyrámás tükörből ijesztő zöld arc nézett vissza az önmagára kíváncsiskodóra” – a boldogtalan, de még a pesti élet nyomait arcán viselő Lengváryra. Gyorsan kezdetét veszik tehát Lengváry „átváltozásai” is. Aki Pesten szinte nem is élt, csak álmodott és álmodozott, képzelgéseinek gőzeiben fuldoklott, Z.-ben arra döbben, hogy „él”, ennek következtében pedig nem tud álmodozni:

„Várákozva bámult a sajátos szagú sötétségbe, de a függő színpad sehogyan sem akart megjelenni. Talán az is Pesten maradt? Most már szilárd elhatározása volt a holnaputáni gyorssal visszatérni az elhagyott fővárosba, az álmodozó, gyötrődéses éjszakához.”

Lengváry gyógyulásának története tehát a regény második, Z.-ben játszódó része, de a világ részleteire megnyíló szem felfedezéseinek a története is. A piros papírrózsákból kinőtt hosszú gyertyák, amelyeneket más városokban nem lehetett találni, a „burzsoászagú” szerkesztőségi lakás, az „üveggömbös rózsakert, a folyosó sárga oszlopaire kúszó vadszőlő, a csend, az elhagyott, rossz kövezetű utca”, a „hortyogó lelkű város” s az „emberek furcsa, közönyös lénye, egyszerű, kényelmes gondolkodása”, amikor szükséges kellékei a regénynek, Szenteleky egész írói mivoltát meghatározó élményei is. A regény szövetében érzékelhető változás, a realitásokat meghódító törekvés befolyásolta a regény cselekményének a „logikáját” is. Az első rész a nem valóságos Pestet s az elérhetetlen asszony alakját hozta, a másodikban a testet öltött élet és az elérhető közelségbe került Litkovszky Vanda iránti szerelem már a történetek egy valóságosabb körét is meggrajzolják, s a továbbra is jelen levő biedermeier is „igazibb”, amely a szerelmesek alakját belengi. Ezt mutatja a nevek dicséretét zengő részlet is: „Szeretem, hogy Vandának hívják – mélázott álmatag hangján Lengváry. – Vanda lengyel királyleány volt, aki visszautasította egy germán fejedelem megkérését, mire az háborút izent Lengyelországnak. – Mily kedves, hogy nevemmel foglalkozik. Az ön keresztnevét, sajnós, ma már gyakran használják profán ajkak és emberek. – Szent anyám Musset-t kedvelte, mikor megszülettem! – magyarázgatta az Alfréd név viselője.”

Általában sokkal több probléma fogalmazódik meg a *Kesergő szerelem* lapjain, mint amennyit a kisregény lírai ihletése elbír, s amennyit a fiatal, az első nagyobb lélegzetű művét alkotó író meg tudott volna oldani. Elég lesz talán, ha csak a regényrészletekben felsejlő prózai megoldási lehetőségekre utalunk, illetve arra a tényre, hogy a magyar próza e korabeli körtünetei között az egyik legfontosabb, hogy a világ a prózáíró számára még nem Pest, hanem a vidéki élet rajzai az inkább elérhetőek, amelyek erőteljesebben őrzik még a „voltage”, a patriarchális emberi viszonyokat a Pesten már bomló, elidegenülő ellenében. Erre mutatnak a regény két része közötti párhuzamosságok is. Gondoljunk egyrészt Tallóy Margit és Litkovszky Vanda alakjának és egyéniségének rokon vonásaira és eltéréseire, az éjjeli mulató képére Pesten és a Z.-beli Tigris ivójának alakjaira, élükön Iszakovics Pista bácsival, valamint a két társadalomkép közötti vonások, amelyek a Z.-ről rajzoltban részletesebbek. Például: „A polgárok, cikornyás bajszú pandúrok, hatgyerekes levélhordók alacsony, füledt kocsmákban iddögáltak tamburaszó mellett, a gögös, tanyaszagú milliomosok, akik művészies megelégedettséggel úzték a semmittevést, ezeket nyertek, vesztek éjszaka a Tigris különtermeiben, máskor szilaj orgiákat csaptak s reggel revolverrel lövöldöztek az utcán.” S ott van még a két nagy lírai epizód között észlelhető hasonlóság: a konflison utazás Pesten s a csónakázás Z.-ben.

Boldog azonban nem lehet Lengváry Z.-ben sem! Amikor Margit asszony megjelenésével utánanyúlna ismét Budapest, és megkísértenék a fájdalmas

emberi kapcsolatok, kiderül, hogy Lengváry nemcsak a Rezeda Kázmérokra emlékeztető regényalak, hanem az Esti Kornélt előlegező gesztusember is. A kétfelől is kísértő boldogság, az ölébe hulló szépségek elől elmenekül, s viszi magával Perényi Renée-t, a „vörös hajú szendét” alakító színésznőt: „Panaszos daktilusokban mind gyorsabban és gyorsabban zakatolt a vonat, lassan elmaradoztak a város házai, a szőlők és majorok épületei, lassanként eltörpültek a templomtornyok, és a vonat átrobogott a kis folyócskán is. Lengváry álmosan, unottan ült a rizsporozott dáma mellett, a tovatűnő város felé nézett, és arra gondolt, hogy két hölgy epedve várja őt ezen a délelőttön.”

Lengváry „régii, távoli vágyai valóra válása” elől szöki meg a színésznővel, aki iránt nem érez különösebb vonzalmat – s ezt a gondolatot kell végeredményben a *Kesergő szerelem* vezéreszméjének tartanunk. Ezzel kapcsolódik a fiatal Szenteleky korának világhangulati körébe, s innen látni rá azokra az érzelmi és eszmei viszonylatokra is, amelyeket Ady Endre szerelmi lírája fogalmazott meg, s az eljövendőkre, amelyekben a vágyottnak jut túlhangsúlyozott szerep – a kedves és kívánatos elérhetetlenség ihlető mítoszával.

A *Kesergő szerelem* lírai betétjeinek, a prózaversszerű részleteknek ezért van helyük és esztétikai igazoltságuk e regényben. Közülük a legelső Lengváry „imája”, amelynek szövege és „zenéje” végigkíséri majd Szenteleky Kornél egész írói pályáját: „Lomhán, álmosan múlik, vonaglik a ma, alig várod, hogy alkony jöjjön, és alvással eltöltött éjszaka, titokban és balgán vársz, remélsz valamit a holnaptól, a szürkén, nehézkesen hömpölygő idő talán megáll egy pillanatra, hogy aztán sebesebben omoljon tovább, felvillan valami a bizonytalanság kacér köpenyegébe burkolózó jövőben. . . A napok szállnak, szállnak kényelmes szárnycsattogással, mint kövér, szürke madarak, mi üres tekintettel nézzük a sablonos egyformaságban szálldogáló madarakat, hiszen semmit se vittek el, ami szép volt, ami fájna. Vagy felhős arcú, szürke köntösű fegyencekhez hasonlók ezek a naptestvérek, a rabokat levegőre vezetik a fogház udvarán, lassan, lehajtott fejfel körben sétálnak a szürke ruhájú, testvéreknek látszó bűnösök. . . A napok meghalnak, rendben sorakoznak a múlt temetőjében, a sírjuk jeltelen, még virág se nyílik a hanton, egyiket se sajnáljuk, egyiknek emlékét se őrizzük meg, díszítjük fel, egyik után se nyújtjuk ki visszaváró karjainkat, mert sohase volt oly vágyunk, hogy egy mámorosan gyönyörű perc a végtelenbe nyúljon, vagy legalább még egyszer visszatérjen. Dolgunkat végezzük, gondjaink vannak, illatért, életért lázongó lelkünk lassan, fáradtan belerezignál a fakón lepergő, tegneparcú jelenbe, lassanként elfelejtünk remélni, vágyani, szeretni és örülni.”

A *Kesergő szerelem* jelentőségét éppen ezért nemcsak az „első mű” volta adja meg, hanem az az esztétikai-irodalomtörténeti tény, hogy Szenteleky lírai hangja ebben a regényben szólal meg először tisztán, hibátlanul.